

Minna Rintamäki

LAPSEN EDUN JA MIELIPITEEN HUOMIOONOTTAMINEN
HUOLTOPÄÄTÖSTÄ TEHDESSÄ

Liiketalouden koulutusohjelma
2012

LAPSEN EDUN JA MIELIPITEEN HUOMIOONOTTAMINEN HUOLTOPÄÄTÖSTÄ TEHDESSÄ

Rintamäki, Minna
Satakunnan ammattikorkeakoulu
Liiketalouden koulutusohjelma
toukokuu 2012
Ohjaaja: Kuohukoski, Minna
Sivumäärä: 49
Liitteitä: 1

Asiasanat: lapsen asema, lapsen huolto, yhteishuolto, yksinhuoltajaperhe

Tämän opinnäytetyön aiheena on tutkia lapsen edun ja lapsen mielipiteen huomioonottamista vanhempien tehdessä huoltosopimusta, kun he ovat eronneet. Toimivatko he niin kuin laki edellyttää? Lasten huoltosopimuksia tehdään vuosittain noin 45 000. Lapsen aseman uudelleen järjesteleminen vanhempien erossa koskettaa suurta joukkoa lapsia, jotka tahtomattaan joutuvat suurten muutosten eteen.

Tutkimuksen teoriaosuudessa avattiin käsitteitä lapsen huollosta ja mitä se pitää sisällään, kuten huoltajuutta, huoltajan tehtäviä ja erilaisia huoltomuotoja. Teoriaosuudessa tarkasteltiin lapsen edun ja mielipiteen huomioonottamista huoltopäätöstä tehdessä.

Tässä opinnäytetyössä käytettiin kvalitatiiviseen tutkimusmenetelmään kuuluvaa teemahaastattelua. Haastattelun teemoina olivat lapsen etu ja lapsen mielipiteen huomioonottaminen. Haastateltavaksi valittiin kaksikymmentä henkilöä eli kymmenen paria, jotka ovat kokeneet eron ja joutuneet miettimään perheen asumisjärjestelyt uudelleen. Haastattelujen tarkoituksena oli saada selville, miten vanhemmat ovat huomioineet lapsen edun ja mielipiteen.

Lapsen etu on johtavana normina kaikkea lasta koskevissa asioissa. Tutkimus osoitti, että vanhemmat yrittävät aina ajatella lasten etua huoltopäätöstä tehdessään. Vanhempien omien pettymysten ja odotusten myötä, lapsen etu saattaa myös unohtua. Kaiken kaikkiaan vanhemmat haluavat taata lapsilleen hyvän ja turvallisen kehityksen.

Lapsen mielipiteen ja toivomusten selvittäminen on yksi osa lapsen etua. Tutkimus osoitti, että vanhemmat ovat kuulleet sekä pienempi että isompia lapsia ennen ratkaisun tekemistään. Alle 10-vuotiaiden lasten mielipiteelle ei ole annettu kovin paljon painoarvoa toisin kuin vanhempien lasten mielipiteille.

Tutkimus osoittaa, että lain ymmärtäminen vanhemmille ei ollut kovin helppoa. Lapsen etu ja lapsen mielipide eivät olleet käsitteinä yksinkertaisia.

CUSTODY VERDICT AND THE BENEFIT AND OPINION OF A CHILD

Rintamäki, Minna
Satakunta University of Applied Sciences
Degree Programme in Business Administration
May 2012
Supervisor: Kuohukoski, Minna
Number of pages: 49
Appendices: 1

Matter word: child's status, custody of a child, joint custody, single-parent family

This thesis topic aims at finding out how child's benefit and opinion are taken into consideration when parents are issuing custody agreement after a divorce. Yearly, around 45 000 custody agreements are made. Redefining a child's position while parents are going through a divorce is an issue for large amount of children who unwillingly will be going through major changes in life.

In the theory part of the thesis, child custody, the tasks of a custodian and different kinds of custodies are handled. Also, how a child's benefit and opinion are taken into consideration while issuing a custody decision was discussed.

In this thesis, a theme interview which is a qualitative research method was used. The themes for the interview were a child's benefit and what kind of an effect a child's opinion has on the decision. Twenty people, 10 couples who had gone through a divorce and who had had to rethink their living arrangements were interviewed. The purpose of the interviews was to find out how parents had taken into consideration their child's benefit and opinion.

Child's benefit is the leading factor for all issues regarding children. The research showed that parents always try to consider the child's benefit while making the custody decision. But sometimes due parents' disappointments and expectations, a child's benefit might be forgotten. All in all, parents want to guarantee their children a good and safe development and environment to grow in.

Figuring out a child's opinion and wishes is a big part of what is considered beneficial for a child. The research showed that parents had listened to both smaller and older children's opinions before making the decision. However, the opinions of children over 10 years of age were taken significantly more into consideration than opinions of younger children.

The research shows that for parents, understanding the law was not very easy. A child's benefit and child's opinions were not simple concepts.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	6
2	VANHEMPIEN ERO.....	8
2.1	Yleistä.....	8
2.2	Yhteiselämän lopettaminen.....	9
2.3	Avioerojen yleisyys.....	9
2.3.1	Avioeron lainsäädäntö.....	10
2.3.2	Avioeron liitännäisvaatimukset.....	11
2.4	Avoparin ero.....	12
3	LAPSEN HUOLTO.....	13
3.1	Huollon sisältö.....	13
3.2	Huoltajuus.....	14
3.2.1	Yhteishuolto.....	15
3.2.2	Rajoitettu yhteishuolto.....	16
3.2.3	Yksinhuolto.....	18
3.3	Huoltajan tehtävät.....	19
3.4	Lapsen edunvalvonta on osa lapsen huoltoa.....	19
4	HUOLLOSTA PÄÄTTÄMINEN.....	20
4.1	Vanhempien sopimusvapaus.....	20
4.1.1	Sopimuksen vahvistamatta jättäminen.....	22
4.1.2	Sopimuksen vahvistaminen.....	23
4.2	Tuomioistuimen päätös.....	23
4.3	Väliaikais määräys.....	26
5	LAPSEN ETU.....	26
5.1	Lapsen etu johtavana normina.....	26
5.2	Lapsen etu huollosta päättäessä.....	27
6	LAPSEN MIELIPIIDE.....	29
6.1	Säädökset lapsen mielipiteestä.....	29
6.2	Lapsen määräämisoikeus.....	30
6.3	Lapsen mielipide huoltoriidassa.....	31
6.4	Lapsen riittävä informointi.....	32
6.5	Lapsen mielipiteen muodostumisvapaus.....	32
6.5.1	Manipulointi.....	33
6.5.2	Lojaliteettiristiriita.....	34
6.6	Korkeimman oikeuden tapaus 2001:110 koskien lapsen huoltoa.....	34
6.7	Korkeimman oikeuden tapaus 2004:76 koskien lapsen palauttamista.....	36

7	HAASTATTELUTUTKIMUKSEN TULOKSET.....	38
7.1	Taustatietoa haastatteluista	38
7.2	Lapsen edun huomioiminen vanhempien mielestä.....	38
7.2.1	Vanhempien henkilökohtaiset ominaisuudet	39
7.2.2	Taloudelliset tekijät	40
7.2.3	Lapsen etu ei aina ensisijaisena.....	41
7.3	Lapsen mielipiteen huomioonottaminen.....	41
7.4	Vanhempien käsitys lapsen edusta	44
8	JOHTOPÄÄTÖKSET JA YHTEENVETO	45
	LÄHTEET	47
	LIITTEET	

1 JOHDANTO

Opinnäytetyöni aiheena on lapsen edun ja mielipiteen huomioonottaminen huoltopäätöstä tehdessä, kun vanhemmat eroavat. Haluan tutkia, onko vanhempien käsitys lapsen edusta ja mielipiteestä sama kuin lainsäätäjän. Päädyin aiheeseen, koska tuttavaperheissäni on tapahtunut paljon eroja ja he joutuvat miettimään lapsen huoltoa. Olen huomannut, että aina se ei ole kovin helppoa. Vanhempien riidellessä epäolennaisista asioista, lapsen etu saatetaan helposti unohtaa. Aihe on myös yhteiskunnallisesti merkittävä, koska vanhempien erot koskettavat vuosittain suurta määrää lapsia. Vuoden 2010 sosiaalitoimen vahvistamien huoltosopimusten määrä oli 45 000 (Stakesin www-sivut).

Perheenjäsenten suhteet pitää järjestää uudelleen, kun perheessä koetaan vanhempien avioero. Perhesuhteiden uudelleen järjestely tulee kysymykseen myös avopariensa erotessa. Lasten elatukseen liittyviä sopimuksia vahvistetaan vuosi vuodelta enemmän. Kynnys eroamiseen on matalampi kuin edellisellä sukupolvella. (Litmala 2002, 11–12.)

Yleisesti lapset ovat yhteishuollossa sekä avioliitossa että avoliitossa asuvien vanhempiensa kanssa (Litmala 2002, 20 – 21). Kun ero koskettaa perhettä, tulee pohdittavaksi, jatkuuko lapsen yhteishuolto vai tuleeko toisesta vanhemmasta lapsen yksinhuoltaja. Päätös lapsen huollosta tehdään joko vanhempien sopimuksella tai riitaisissa tapauksissa huoltoa koskeva päätös tehdään tuomioistuimen päätöksellä. Vanhempien tekemä sopimus on yleisin muoto tehdä huoltosopimus. (Gottberg 2011, 176.)

Tutkimusongelmani on, toimivatko vanhemmat erotessaan lain edellyttämällä tavalla huomioiden lapsen edun ja mielipiteen huoltopäätöstä tehdessään. Huoltopäätökseen vaikuttavat tekijät ovat erittäin tärkeitä. Eron jälkeen on selvää, että lapsella ei ole mahdollisuutta asua molempien vanhempiensa luona samanaikaisesti. Vanhempien

tulee tarkastella lapsen huoltoon vaikuttavia tekijöitä kriittisesti, koska huoltosopimus jatkuu aina lapsen täysi-ikäisyyteen asti. Huoltopäätöstä tehdessä tulee huomioida, että ratkaisut ovat tulevaisuutta. Ratkaisussa joudutaan ennustamaan tulevaisuutta eli päättämään, mikä on lapsen etujen mukainen ratkaisu. Ratkaisu ei onneksi ole lopullinen, vaan sitä voidaan muuttaa ja parantaa tilanteiden muuttuessa.

Opinnäytetyöni teoriaosassa käsittelen vanhempien eroa. Avioerossa ja avoparin yhteiselämän lopettamisessa on lapsen asema lainsäädännön kannalta sama ja lapsia tarkastellaan samanarvoisesti. Lapsen huoltoa käsittelen siten, että mikä on huollon sisältö, huoltajuus ja huoltajan tehtävät. Lapsen huollosta voivat vanhemmat sopia keskenään. Sopimuksen vahvistaa lapsen asuinpaikan sosiaalilautakunta tai vanhemmat voivat jättää sopimuksen vahvistamatta kokonaan. Riitaisissa tapauksissa lapsen huollon päättää tuomioistuin. Viimeisenä käsittelen teoriaosuudessa lapsen etua sekä lapsen mielipiteen huomioonottamista.

Empiriaosiossa tutkin, miten vanhemmat ovat huomioineet lapsen edun huoltopäätöstä tehdessä ja miten he ovat ottaneet lapsen mielipiteen huomioon erotilanteessa. Onko vanhempien käsitys lapsen edusta ja mielipiteestä sama kuin lainsäätäjän? Vastauksia tutkimusongelmaani haen haastatteleamalla kymmentä eronnutta paria. Haastattelun hajonneen perheen äitiä ja isää, koska silloin saan näkökulman kummankin vanhemman osalta, miten he ovat ottaneet lapsen huomioon. Haastattelut tapahtuivat henkilökohtaisella tapaamisella.

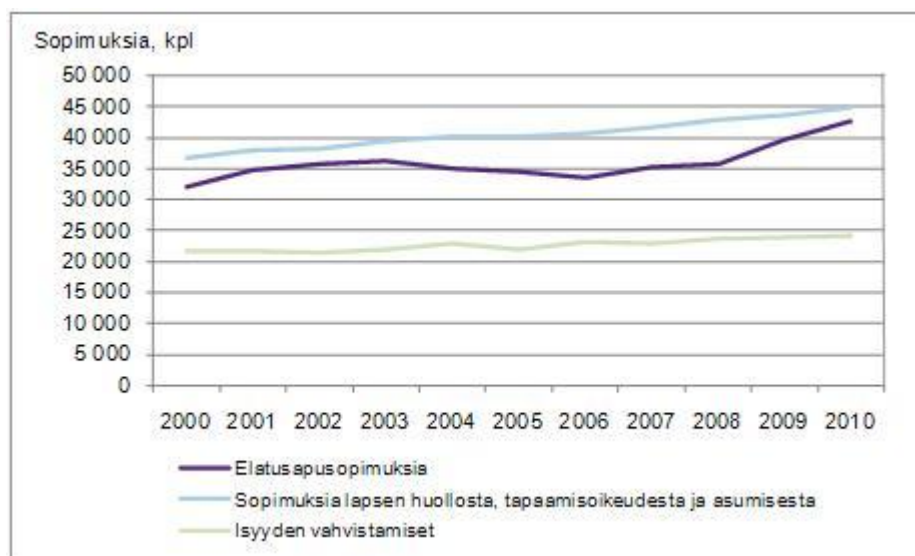
Toivon, että opinnäytetyöstäni on hyötyä lainsäätäjille, jotta he huomaisivat, miten vanhemmat ymmärtävät lain sisällön. Opinnäytetyöni avulla vanhemmat, jotka eron tullessa miettivät lapsen huoltoa, saavat tietoa lapsen huoltoon liittyvistä asioista. Vanhempien tulee huomioida lapsen etu ja mielipide. Vanhemmat saattavat helposti unohtaa lapsen edun erotilanteessa ja käyttää lapsia välikappaleina heidän keskinäississään ristiriidoissa. Vanhempien tulisi aina ajatella oman lapsensa etua ja taata heille turvallinen ja tasapainoinen kasvu sekä kehitys.

2 VANHEMPIEN ERO

2.1 Yleistä

Sosiaalilautakunnat vahvistivat 45 000 sopimusta vuonna 2010, jotka koskivat lapsen huoltoa, asumista ja tapaamisoikeutta. Huollosta on sovittu 35 300 kertaa, tapaamisesta sovittu 19 900 ja asumisesta on sopimuksissa sovittu 18 600 kertaa. Yhteishuollosta tehtiin sopimuksia eniten 93 %. Yksinhuollosta äidille tehtiin huoltosopimuksia 6 % ja vajaassa yhdessä prosentille huoltosopimus tehtiin isälle. Sopimuksia tehdään avo- ja avioerojen jälkeen. (Stakesin www-sivut.)

Kuten alla olevasta kaaviosta näkyy, sopimuksia koskien lapsen huoltoa, tapaamisoikeutta ja asumista tehdään vuosi vuodelta enemmän. Sopimusten tekeminen nousee vuosi vuodelta tasaisesti. Sopimusten määrä on noussut kymmenen vuoden aikana noin 10 000 kappaletta.

Kuvio 1. Sosiaalilautakunnan vahvistamat sopimukset koskien elatusapua, lapsen huoltoa, asumista ja tapaamisoikeutta sekä isyydenvahvistamista vuosilta 2000 – 2010, kpl (Stakesin www-sivut).

2.2 Yhteiselämän lopettaminen

Kun avioliitto on vielä voimassa, voi toinen puolisoista tai molemmat yhdessä hakea yhteiselämän lopettamista. Hakemus jätetään puolisoiden käräjäoikeuteen. Tuomioistuimien päätös, että se puolisoista, joka on enemmän asunnon tarpeessa, saa jäädä asumaan puolisoiden yhteiseen kotiin. Toinen puolisoista velvoitetaan muuttamaan yhteisestä kodista pois. Koti-irtaimiston osalta voidaan antaa myös määräyksiä. Päätös on voimassa toistaiseksi ja enintään kaksi vuotta. Määräys päättyy ennen kahta vuotta, kun ositus puolisoiden välillä on toimitettu. (Avioliittolaki 13.6.1929/234, 24§.)

Yhteiselämän lopettaminen ei edellytä avioeron hakemista eikä se myös itsessään johda avioeroon. Tämän säännöksen ajatuksena ovat tilanteet, joihin on puuttuva kiireellisesti. Tällaisia tilanteita on esimerkiksi perheväkivalta, päihteiden ja huumausaineiden käyttö perheessä. Perusteita ei itse laissa mainita, vaan asuntoa vaativa puoliso saa itse päättää, millaista ja kuinka paljon hän puolisoiden henkilökohtaiseen elämään liittyvää näyttöä haluaa tuomioistuimelle antaa, jotta voi osoittaa määräyksen välittömyyden. Useimmiten hakemukset tehdään joko avioerohakemuksen yhteydessä tai läheisessä ajallisessa yhteydessä siihen. Mahdollista on, että puoliso saavat sovittua erimielisyytensä ja päättävät jatkaa yhteiselämää. (Gottberg 2011, 45–46.)

2.3 Avioerojen yleisyys

Vuosittain solmittavista noin 30 000 avioliitosta hieman vajaat puolet päättyvät avioeroon. Tilastot eivät kerro tarkkoja lukumääriä avioliittojen vuosittain päättyvistä eroista. Avoliitot päättyvät kuitenkin eroon herkemmin kuin avioliitot. Erot koskevat eniten alle kouluikäisiä lapsia. (Litmala 2002, 3.)

Vuonna 2010 avioliittoja solmittiin 29 952. Luku on 116 enemmän kuin edellisellä vuonna. Avioeroja vuonna 2010 myönnettiin 13 619. Avioerojen määrä edellisestä vuodesta on noussut 52. Avioerot ovat lievässä nousussa vuodesta 2007 lähtien. Avioeronneisuuden taso on kuitenkin pysynyt ennallaan, koska määrän nousu on niin vähäinen. (tilastokeskuksen [www-sivut](http://www.sivut.fi).)

Nuoret ovat alttiimpia eroamaan. Lähes joka toinen avioliitto, joka on solmittu 1990-luvulla tai sen jälkeen, päättyy eroon. Paljon harvemmin eroon päättyy 1960 – 1970-luvuilla solmitut avioliitot. Eroaminen tulee helpommaksi nuoremmissa ikäluokissa. Naisten keski-ikä erovaiheessa on 40 vuotta, kun miehillä keski-ikä on puolestaan 43 vuotta. Ero tulee enimmäkseen 12 avioliittovuoden jälkeen, jolloin lapset ovat vielä pieniä. Nainen tekee miestä useammin avioeroaloitteen ja – päätöksen. (Avomaa 2008, 11 -12.)

Lapsen iällä ei näytä olevan selkeää yhteyttä avioparien lasten vanhempien erilleen muuttamiseen. Harvemmin erilleen muuttivat vauvojen vanhemmat, kun puolestaan enimmillään erilleen muuttaminen oli 2- 4 -vuotiaiden perheissä. Keskivertaista pienempi eroriski oli 16–17 -vuotiaiden vanhemmilla. Kaikkien ikäluokkien lasten naimisissa olevien vanhempien erilleen muuttamiset ovat lisääntyneet verrattuna vuoteen 1997. (tilastokeskus 2007, 94.)

2.3.1 Avioeron lainsäädäntö

Avioeroon sovelletaan avioliittolakia. Avioero on aina hakemusasia, johon sovelletaan lisäksi oikeudenkäynnistä hakemuseroasioissa annettua lakia (307/1986). Avioero voivat puoliset hakea yhdessä tai kummallakin puolisoilla on itsenäinen oikeus tehdä avioerohakemus myös yksin (Avioliittolaki 13.6.1929/234, 28§). Asia tulee vireille hakemuksen saapuessa käräjäoikeuteen, kun puoliset hakevat eroa yhdessä. Tällöin alkaa puolen vuoden mittainen harkinta-aika. Jos toinen puolisoista hakee yksin eroa, asia tulee vireille silloin, kun puolison hakemus on annettu tiedoksi käräjäoikeuden toimesta toiselle puolisoille. Harkinta-ajan jälkeen puolisoilla on oikeus saada avioero. (Avioliittolaki 13.6.1929/234, 25§.) Kun harkinta-ajasta on kulunut vähintään kuusi kuukautta, niin puolisoitten pitää joko yhdessä tai yksin vaatia, että heidät tuomitaan avioeroon. Vaatimus tulee tehdä ennen kuin vuosi on kulunut harkinta-ajasta. (Avioliittolaki 13.6.1929/234,26§.) Ilman harkinta-aikaa on oikeus saada avioero, jos puoliset ovat asuneet erillään keskeytyksettä viimeiset kaksi vuotta (Avioliittolaki 13.6.1929/234, 25§). Harkinta-ajan tarkoituksena on ehkäistä pikaeroja. Harkinta-

aika antaa myös toiselle puolisolle mahdollisuuden järjestellä eroonsa liittyviä käytännön asioita. (Gottberg 2011, 48.)

2.3.2 Avioeron liitännäisvaatimukset

Avioeroa koskevan asian yhteydessä voidaan esittää vaatimus lapsen huollosta tai tapaamisoikeudesta sekä elatusavun vahvistamisesta. Tuomioistuimien voi antaa väliaikaisen määräyksen, johon ei saa hakea muutosta. Väliaikainen määräys on voimassa siihen asti, kun tuomioistuimien antaa asiasta päätöksen edellyttäen, että määräystä ei ole tätä ennen peruutettu tai muutettu. (Avioliittolaki 13.6.1929/234, 31 §.) Näitä vaatimuksia kutsutaan avioeron liitännäisvaatimuksina. Tähän vaihtoehtoon turvaututaan kuitenkin harvoin. Avioerojen liitännäisasioina ratkaistujen lasten asemaa koskevien asioiden määrä on koko ajan alentunut. Kaikista lasta koskevista asioista ratkaisuja tuomioistuimissa tehdään vain noin 5 – 7 %. (Kangas 2006, 197.)

Avioeroa koskevassa asiassa tuomioistuimen tulee omasta aloitteestaan otettava käsiteltäväksi kysymys siitä, miten puolisoitten lasten huolto ja tapaamisoikeus pitäisi järjestää lapsen etua silmällä pitäen. (Avioliittolaki 13.6.1929/234, 32 §.) Vanhempien tulee osoittaa lapselle erostaan huolimatta, että vanhemmat ovat vanhempia ja he huolehtivat lapsensa asioista. Lapsen oikeuteen kuuluu, että hän tietää, miten asiat ovat ja miten vanhemmat jatkossa huolehtivat hänestä. Vanhempien tulee kertoa lapselle se, mitä he tulevaisuudesta tietävät. Tulevaisuuden ennuste on osa lapsen etua. Ennustetta voidaan aina muuttaa ja parantaa, jos tilanne muuttuu ja vaatii sitä. (Makkonen 1997, 52–53.)

Useimmat lapset ovat iloisia siitä, he näkevät vanhempien keskustelevan asiallisesti keskenään tai tietävät näin tapahtuvan. Lapselle heijastuu viesti, että vanhemmuudessa on jotakin syvällisesti yhtä. Pienikin vanhempien välinen yhteistyö voi olla lapselle merkittävää. Molempien vanhempien tulee auttaa lasta muodostamaan hyvät suhteet toiseen vanhempansa. Tällä tavoin vanhemmat tukisivat lasta tapaamis- ja yhteydenpitoasioissa. Vanhempi ei saa lasten kuullessa arvostella lapsen toista vanhempaa, vaan asiallisuus tulee säilyttää. (Makkonen 1997, 53.)

Lapsen yhteydenpito ja tapaamiset pyritään järjestämään mahdollisimman luontevasti. Tapaamisen kautta lapsi tuntee vanhemman vanhemmakseen, josta hän on riippuvainen. Tapaamiset ovat sen todellisuuden muodostumista, jossa lapsi kokee vanhemman huolehtivan hänestä. Lapselle on tärkeitä tunte yhteydenpidosta ja huolehtimisesta. (Makkonen 1997, 54 - 55.)

2.4 Avoparin ero

Avoliiton määritelmänä on, että avopuolisot ovat asuneet vähintään viiden vuoden ajan yhteistaloudessa ja heillä on tai on ollut yhteisessä huollossa oleva lapsi. (Laki avopuolisoiden yhteistalouden purkamisesta 26/2011, 3§.) Laki astui voimaan huhtikuussa 2011.

Avoliitot ovat eroherkempiä kuin avioliitot. Avoliittolapsiperhe hajoaa viisi kertaa helpommin kuin avioliittolapsiperhe. Avoparin lapsista eron koki noin 9 % lapsista, kun vastaavasta avioparien eron osalta eron koki 2 % lapsista. Avoparinperheen, jossa on vain yhteisiä lapsia, niin hajoamisriski avioparilapsiperheisiin on yli kaksinkertainen. Kun avopariperheessä elää sekä yhteisiä että puolisoiden entisistä liitoista syntyneitä lapsia, nousee perheen hajoamisriski nelinkertaiseksi. Hajoamisriski nousee noin yhdeksänkertaiseksi, jos avoparilla on vain ei-yhteisiä lapsia verrattuna avioparilapsiperheisiin. (Litmala 2002, 16 – 17.)

Vanhempien liittotyypillä on lapsen huollon kannalta merkitystä. Avoliitossa asuvan äidin lapsi saa syntyessään ainoastaan yhden vanhemman ja samalla vain yhden huoltajan. Vanhempien halutessa tilanteen voi muuttaa helposti. Lapsen syntymän jälkeen isyys voidaan vahvistaa. Isyyden tunnustaminen ei tuo isälle huoltajan asemaan vaan ainoastaan vasta vanhemmuuden. Avopari voi isyyden vahvistamisen yhteydessä tehdä sopimuksen yhteishuollosta. Sopimus vahvistetaan sosiaalitoimessa. Tämän jälkeen lapsella on täysin sama asema kuin avioliitossa syntyvälle lapselle lain nojaan suoraan tulee. Lapsella on kaksi vanhempaa, jotka yhdessä vastaavat lapsen huollosta. (Gottberg 2011, 186.)

Vanhempien muuttaessa erilleen aikaisempi huoltomuoto jatkuu muuttumattomana. Huoltomuoto voidaan halutessaan muuttaa sosiaalitoimessa. Avioliitossa syntyneiden lasten tavoin myös avoliiton lasten huollosta sovitaan erikseen juuri perheen hajoamistilanteissa. Lapsen asuminen ja tapaamisoikeus halutaan järjestää kirjallisin sopimuksin, vaikka huolto jäisikin yhteiseksi. Mikäli lapsen huoltosopimusta tehdessä ei päästä yhteisymmärrykseen, tuomioistuin ratkaisee riita-asian. (Gottberg 2011, 187.)

3 LAPSEN HUOLTO

3.1 Huollon sisältö

Lapsen huollosta ja tapaamisesta annetun lain tarkoituksena on, että lapselle turvataan tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi. Lapsen yksilölliset tarpeet ja toivomukset tulee ottaa huomioon. Huollon tarkoituksena on turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempiensa välillä. Lapsen oikeuksiin kuuluu, että hänelle turvataan hyvä hoito ja kasvatusta sekä lapsen ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellinen valvonta ja huolenpito. Lapsen kasvuympäristön tulee olla virikkeitä antava ja turvallinen kasvuympäristö sekä lapselle on pyrittävä antamaan lapsen taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus. Lapsen kasvattaminen tulee tapahtua niin, että lapsi saa osakseen ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä. Vanhempien tulee olla tukena ja edistää lapsen itsenäistymistä sekä kasvamista vastuullisuuteen ja aikuisuuteen. Lapsen tulee saada osakseen ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä. Lapsen alistaminen, kurittaminen ruumiillisesti ja kohtelemineen muuten loukkaavasti on kielletty. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361, 1§.)

Vanhemmat ovat sukupuolesta riippumatta tasavertaisia lapsensa huoltajina. Lapsen asioita päätettäessä sekä vanhempien että viranomaisten tulee ottaa huomioon lapsen oma tahto ja toivomukset. Sovinnollinen ratkaisu on tavoitteena, huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa päätöksenteossa. (Aaltonen 2009, 23.)

Kun vanhemmat asuvat perheenä yhdessä, niin lapsen huoltaminen tarkoittaa yhteisymmärryksessä tapahtuvaa päivittäistä huolenpitoa lapsesta sekä päätöksentekoa lasta koskevista asioista. Huoltajan tehtävien jaottelulla ei ole merkitystä. Sen sijaan vanhempien asuessa erillään jaottelu saa merkitystä. Yhteistoiminta ei yleensä enää eron jälkeen ulotu lapsen jokapäiväisiin asioihin, vaan kumpikin vanhempi huolehtii niistä vuorotellen lapsen ollessa hänen luonaan. (Aaltonen 2009, 23.)

Käytännössä huollon sisältöä joudutaan erotilanteessa tarkentamaan, koska se on sisällöllisesti suhteellisen väljä. Hyvän huollon perusvaatimukseen kuuluu lapsen päivittäinen asuminen, ruoka, vaatetus, lepo, hoito ja valvonta. Nämä kaikki kuuluvat hyvän huollon perusvaatimukseen. Lasta tulee tukea koulunkäynnissä, antaa mahdollisuus osallistua mieluisiin harrastuksiin ja luoda läheiset ja rakentavat aikuis- ja vertaissuhteet. Näiden avulla annetaan lapselle mahdollisuus kehittyä yksilönä. Lasten ollessa pieniä huolto painottuu perushoitoon, kuten ruokaan, vaatetukseen, turvaan, leikkiin ja hellyyteen. Kun lapsi varttuu, niin silloin vanhempien varsinainen kasvatusvastuu lisääntyy koulunkäynnin tukemiseen sekä lapsen osallistumiseen itseään ja perhettä koskevaan päätöksentekoon. (Valjakka 2002, 69.)

3.2 Huoltajuus

Lain mukaan lapsen huolto päättyy silloin, kun lapsi täyttää kahdeksantoista vuotta tai lapsi sitä ennen menee avioliittoon. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361, 3§.) Lapsen äitinä pidetään lapsen synnyttäjää, riippumatta eläkö äiti yksin, avoliitossa, rekisteröidyssä parisuhteessa tai avioliitossa (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361, 6§). Isyysolettamusta sovelletaan ainoastaan avoliitossa syntyneeseen lapseen. Avoliitossa olevan avomiehen isyys on vahvistettava oikeudellisesti. Juridinen isyys voidaan vahvistaa vapaaehtoisessa menettelyssä, jossa mies tunnustaa lapsen omakseen. (Isyyslaki 5.9.1975/700, 3§.) On syytä huomioda, että kun isyys perustuu tunnustamisen vahvistamiseen, niin miehestä ei tule suoraan lain nojalla lapsen huoltajaa (Isyyslaki 5.9.1975/700, 15§). Äidin ja isän tulee erikseen sopia, että myös isästä tulee huoltaja (Kangas 2006, 83).

Jos toinen vanhemmista on yksin lapsensa huoltaja ja vanhemmat menevät keskenään avioliittoon, niin heistä molemmista tulee lapsensa huoltajia. Molemmat vanhemmat ovat lastensa huoltajia, jos he lapsen syntyessä ovat keskenään avioliitossa. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361, 6§.)

3.2.1 Yhteishuolto

Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 5 §:n mukaan huoltajat veloitetaan yhteistoimintaan lasta koskevissa asioissa. Yhteishuoltajuudessa huoltajien tulee tehdä päätökset yhdessä ainakin merkittävässä asioissa sekä sellaisissa asioissa, joilla on merkitystä lapsen tulevaisuuden kannalta. Vanhempien tulee yhdessä päättää lapsen asuinpaikasta, päivähoidosta, koulutuksesta, lapsen etu- ja sukunimestä, lapsen uskontokunnasta, lapsen mahdollisesta muutosta ulkomaille, passista, terveyden- ja sairaanhoidosta sekä kansalaisuudesta. (Aaltonen 2009, 25–26.)

Perustuslaki takaa kaikille vapaan liikkumisvapauden ja vapaasti valita asuinpaikansa tai muuttaa Suomesta, mutta kun kysymyksessä on yhteishuollossa oleva lapsi, niin yhteishuoltaja voi päättää lapsensa asuinpaikasta ainoastaan vain yhdessä toisen huoltajan kanssa. Mikäli kyseessä on muutto lapsen kanssa, joka ei vaikuta lapsen vakiintuneisiin olosuhteisiin kuten päivähoitoon tai kouluun eikä lapsen tapaamisoikeuden toteutumiseen. Jos vanhempi kuitenkin toisen huoltajan tietämättä tai vastoin tämän tahtoa muuttaa toiselle paikkakunnalle, niin käytännössä toisella huoltajalla ei ole muuta mahdollisuutta vaikuttaa lapsen asuinpaikkaan kuin vaatia oikeudessa lapsen määräämistä asumaan hänen luokseen. Joskus lapsen koulunkäynninkin aloittaminen on saattanut estyä vanhempien erimielisyyden ja riitaisuuden vuoksi. Lapsi on päässyt aloittamaan koulun vasta, kun tuomioistuin on antanut ratkaisun lapsen huollosta. (Aaltonen 2009, 25–27.)

Yhteishuollon lähtökohtana on, että vanhemmuus jatkuu parisuhteen päättymisenkin jälkeen ja lapsella on tarve saada huoltoa kummaltakin vanhemmalta (Auvinen 2006, 214). Huoltolain yhtenä periaatteena on vanhempien yhteisen huollon ensisijaisuus ja sillä ei ole merkitystä, asuvatko vanhemmat yhdessä vai erikseen. Tieteellisesti ei

ole kuitenkaan voitu osittaa, että sinänsä yhteishuolto olisi parempi ratkaisun lapsen kannalta kuin yksinhuolto. Yhteishuolto edellyttää vanhemmilta kykyä toimia yhdessä ja tehdä yhdessä päätöksiä lapsen asioissa. Yhteishuolto määrätään lähes poikkeuksitta silloin, kun vanhemmat ovat siitä yhtä mieltä. Yhteishuollolla voidaan estää lähivanhempaa käyttämästä yksinhuoltoa aseena toista vanhempaa kohtaan ja sitä kautta lasta. (Aaltonen 2009, 28–30.)

3.2.2 Rajoitettu yhteishuolto

Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 9 §:n mukaan tuomioistuin voi määrätä huoltajien välisestä tehtävänjaosta. Tämä tarkoittaa sitä, että huoltajien yhteisen päätöksenteon piiristä erotetaan yksilöityjä seikkoja, joista toinen vanhempi päättää yksin tai sitä, että huoltajien yhteisen päätöksenteonpiiriin jätetään vain päätöksessä yksilöidyt asiat ja muu päätäntävalta jää toiselle huoltajalle. Tuomioistuin voi kuitenkin päättää lapsen huoltoon liittyvästä yksittäisestä erimielisyydestä, kuten voiko lapsi aloittaa terapian tai mihin kouluun lapsi menee. (Aaltonen 2009, 32.)

Työnjakomääräyksiä annetaan suhteellisen harvoin. Tuomioistuin voi päättää tehtävien jaosta ainoastaan huoltajien kesken. Huoltajien työnjakomääräyksen sisältävä päätös tarkoittaa vanhempien yhteishuoltoa siinäkin tapauksessa, että yhteinen päätösvalta rajoittuu vain johonkin yksittäiseen kysymykseen esimerkiksi lapsen sukunimen päättäminen. Jos lapsi määrätään yksin toisen vanhemman huoltoon, niin silloin huolto on jakamaton ja huoltaja voi käyttää päätäntävaltaa kaikissa lapsen asioissa. Yksinhuoltoon ei voida liittää määräyksiä, jolla huollosta erotetulla vanhemmalle annetaan oikeuksia osallistua päätöksentekoon jossain lasta koskevassa asiassa. (Aaltonen 2009, 32 - 33.)

Kun huoltajien tehtäviä jaetaan, niin se auttaa usein ratkaisemaan huoltomuotoa koskevan riidan sovinnollisesti. Työnjakomääräyksen käyttökelpoisuus tulee esille silloin, kun vanhempien erimielisyys kohdistuu joihinkin yksittäisiin lasta koskeviin asioihin. Tehtävien jakamisella voidaan välttää toisen vanhemman erottaminen kokonaan lapsen huollosta. Työnjakomääräykset voivat koskea mitä tahansa asiaa, joista huoltajien tulisi päättää yhdessä. (Aaltonen 2009, 33 – 34.) Holhoustoimilain 4§:n

mukaan lapsen edunvalvonta kuuluu vanhemmille yhteisesti, ellei siitä toisin määrätä, kun huoltomuotona on yhteishuolto. Näin on siitä huolimatta, että vanhempien yhteiseen päätäntävaltaan jäisi vain jokin yksittäinen seikka työnjakomääräyksellä (Aaltonen 2009, 34).

Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 9 §:n mukaan työnjakomääräyksistä päättäminen kuuluu ainoastaan tuomioistuimelle. Sosiaalitoimi ei voi vahvistaa vanhempien sopimuksia, jossa huoltajien tehtäviä on jaettu. Sosiaalitoimi voisi vanhempien kanssa neuvotellessa aktiivisesti esitellä vanhemmille työnjaon mahdollisuuksista. Tuomioistuimen antamasta työnjakomääräyksestä väestörekisteriin kirjaetaan ainoastaan tieto: huolto on jaettu. Kun huoltaja asioi viranomaisten kanssa, hän joutuu tuomioistuimen päätöksellä osoittamaan huoltajuutensa sisällön. Päätöksen esittämisvelvollisuudesta on hyvä kirjata maininta myös päätökseen. (Aaltonen 2009, 34.)

Seuraavassa on esimerkki Helsingin kärjäoikeuden ja hovioikeuden päätös työnjakomääräyksestä:

Äiti vaatii kärjäoikeudessa, että lapset määrätään asumaan äidin luokse. Toissijaisesti äiti vaatii, että jos lapset määrätään asumaan isän luokse, niin lapsilla on oikeus tavata äitiä parillisina viikkoina vaihdon tapahduttua sunnuntaina kello 18.00. (Helsingin HO 14.12.2010 3326.)

Isä kiistää äidin hakemuksen ja vaatii, että lapset määrätään yksin hänen huoltoonsa ja asumaan hänen luonaan. Toissijaisesti isä vaatii, että mikäli lapset määrätään asumaan äidin luona, niin lasten tapaamisoikeus isäänsä toteutetaan vuoroviikkoisin vaihdon tapahduttua sunnuntaina. Lapset on sijoitettu aiemmin vastaanottokotiin ja nyt he asuvat isän kanssa perhekuntoutusyksikössä. (Helsingin HO 14.12.2010 3326.)

Vanhemmat ovat ilmoittaneet päässeensä sopimukseen lasten huollosta. Kärjäoikeus määrää lapset vanhempien yhteishuoltoon, että äidillä on oikeus yksin määrätä lasten uskonnosta ja passeista ja isällä on oikeus yksin määrätä lasten henkilökortteista. Vanhempien tulee ilmoittaa toisilleen puolin ja toisin hyvissä ajoissa aikomuksis-

taan matkustaa lasten kanssa ulkomaille. Käräjäoikeus perusteli päätöstään, että asianosaiset ovat yhtä mieltä lasten huollosta eikä ole aihetta epäillä sen olevan lasten edun vastaista. (Helsingin HO 14.12.2010 3326.)

Käräjäoikeus ei tutkinut lainkaan lasten asumista ja tapaamisoikeutta koskevia vaatimuksia. Vanhemmat valittavat tästä hovioikeuteen. Hovioikeus otti vaatimukset tutkittavakseen enemmän viivytyksen välttämiseksi. Hovioikeus katsoo, että lasten etua ei voida arvioida eikä lasten asumisesta ja tapaamisoikeudesta voida antaa määräystä ennen kuin lasten sijaishuollosta on tehty päätös ja huostaanoton lopettamista on alettu valmistelemaan. Hovioikeus hylkää vanhempien lasten asumis- ja tapaamisoikeutta koskevat vaatimukset ennen aikaisina. Lasten vanhemmilla on oikeus saattaa vaatimuksensa uudelleen vireille käräjäoikeudessa. Muilta osin käräjäoikeuden päätöstä ei hylätty. (Helsingin HO 14.12.2010 3326.)

3.2.3 Yksinhuolto

Yksinhuollossa huoltaja vastaa yksin lapsen huollon toteutumisesta ja tekee lasta koskevat päätökset. Yksinhuolto ei sulje pois toisen vanhemman mahdollisuutta tapaamasta lasta ja on tärkeätäkin, että lapsen kontaktit muualla asuvaan vanhempaan voidaan säilyttää juuri tapaamisoikeuden avulla. (Gottberg 2007, 29.) Kun toimivaa yhteishuoltoa ei ole saavutettavissa, niin silloin päädytään yksinhuoltoon. Vanhemmat eivät kykene eron jälkeen sopimaan lapsen käytännöllisten asioiden hoitamisessa ja pahimmassa tapauksessa heillä ei lainkaan keskusteluyhteyttä toistensa kanssa. Vanhemmilla saattaa olla hyvin toisistaan poikkeavat kasvatusperiaatteet. Toisella vanhemmalla saattaa olla puutteita huoltajankyvyissä, joita voivat olla esimerkiksi päihteiden väärinkäyttö, mielenterveysongelmat tai väkivalta. Yksinhuolto on myös silloin hyvä, jos vanhemmat asuvat eri maissa tai toinen vanhempi on työnsä vuoksi heikosti tavoitettavasti. Tällöin syynä vanhempien yhteistyölle ovat käytännölliset esteet. (Aaltonen 2009, 31 -32.)

Jos lapsella on vain yksi huoltaja ja tämä kuolee, silloin lapsi jää huoltajatta. Huolto ei siirry automaattisesti kenellekään. Vanhemmat eivät voi tehdä keskenään oikeudellisesti sellaista sopimusta, että toinen on huoltajana yksin, mutta, että huolto tä-

män vanhemman kuollessa siirtyisi automaattisesti toiselle vanhemmalle. Huoltajatta jääneelle lapselle on määrättävä uusi huoltaja tuomioistuimessa Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 9 §:n mukaisessa järjestyksessä. Jos eloonjäänyt vanhempi kuitenkin haluaa huoltajaksi, hänellä on vanhempana eräänlainen erityisasema. Huoltopäätöstä ei kuitenkaan ratkaista tämän pohjalta, vaan päätös tehdään mahdollisten kilpailevien aikuisten välillä huomioon ottaen aina, mitä lapsen etu edellyttää. (Gottberg 1997, 22.) Lapsen jäädessä huoltajan kuoleman johdosta vaille huoltajaa, lapsen sukulainen tai läheinen henkilö voi tehdä hakemuksen lapsen huoltajaksi (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361, 14§).

3.3 Huoltajan tehtävät

Lapsen kehitys ja hyvinvointi tulee turvata siten kuin HTL 1 §:ssä säädetään ja tämä on huoltajan tehtävä. Huoltajalla on oikeus päättää lapsen hoidosta, kasvatuksesta, asuinpaikasta sekä muista henkilökohtaisista asioista. Kuitenkin ennen kuin huoltaja tekee päätöksen lapsen henkilökohtaisessa asiassa, hänen tulee keskustella lapsen kanssa. Tässä on huomioitava lapsen ikä, kehitystaso sekä asian laatu. Päätöstä tehdessä huoltajan tulee kiinnittää huomioita lapsen mielipiteeseen ja toivomuksiin. Huoltaja edustaa lasta tämän henkilöä koskevissa asioissa. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361, 4§.)

3.4 Lapsen edunvalvonta on osa lapsen huoltoa

Lapsen edunvalvontaa säätelee holhustoimilaki. Holhustoimilain 4§:n mukaan lapsen huoltaja on myös hänen edunvalvojansa. Holhustoimen tarkoituksena on valvoa niiden henkilöiden etua ja oikeutta, jotka eivät vajaavaltaisuuden, sairauden, poissaolon tai jonkun muun syyn vuoksi voi itse pitää huolta taloudellisista asioistaan. (Laki holhustoimesta 1.4.1999/442, 1§.) Vajaavaltaisella tarkoitetaan alle 18-vuotiasta henkilö eli alaikäistä (Laki holhustoimesta 1.4.1999/442, 2§).

Jos lapsi on vanhempiensa yhteisessä huollossa, niin silloin lapsen edunvalvonta on automaattisesti yhteinen, ellei tuomioistuin anna siitä eri määrystä. Tämä tulee ot-

taa erityisesti huomioon päättäessä huoltajien välisestä tilanteesta tai tehtävien jaosta, jossa toiselle vanhemmalle ei jää muita huoltajalle kuuluvia oikeuksia kuin oikeus saada tietoja lapsesta. Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain mukaisella tehtävänjakomääräyksellä ei voida päättää, että lapsen taloudellisten asioiden tai osa siitä kuuluisi vain toiselle vanhemmalle. (Aaltonen 2009, 24 -25.) Sen sijaan holhouslain 4.3 §:n nojalla tuomioistuin tai holhousviranomainen voi määrätä useampia edunvalvojia tai tarvittaessa päättää edunvalvojien kesken tehtävien jaosta. Edunvalvoja voidaan vapauttaa edunvalvojan tehtävästä, jos hän on sopimaton tai kykenemätön edunvalvojaksi tai siihen on jokin muu erityinen syy. Vanhempi voidaan vapauttaa lapsensa edunvalvonnasta vanhemman omasta pyynnöstä, ainoastaan siinä tapauksessa, että siihen on olemassa erityinen syy. (Laki holhoustoimesta 1.4.1999/442, 16§.) Vanhemman tulee osoittaa sellainen syy ja sellainen syy voidaan vanhemmasta riippumatta osoittaa. Vanhempi voi pelätä, että hän kavaltaa lapsensa rahoja. Edunvalvontarikkomuksen tulee olla vakava. Vanhemman on vapautuessaan edunvalvonnasta tehtävästä velvollinen tekemään toimistaan tilinpäätöstilin kuin kuka tahansa vierasta varallisuutta edunvalvojana hoitamaan määrätty henkilö. (Kangas 2006, 176.)

Lapsen huoltoa ja edunvalvontaa koskevat asiat, jotka ovat samanaikaisesti vireillä, voidaan oikeuskäymiskaarilain 18 luvun mukaisesti käsitellä yhteisesti. Käsitelyssä tulee huomioida holhoustoimilain säännökset. 15 vuotta täyttäneellä lapsella on oikeus tulla kuulluksi, jos asia koskee edunvalvojan määräämistä hänelle tai hänen edunvalvojansa vapauttamistaan tehtävästään tai edunvalvojan tehtävän muuttumista. Lapselle tulee varata tilaisuus tulla kuulluksi. (Aaltonen 2009, 25.)

4 HUOLLOSTA PÄÄTTÄMINEN

4.1 Vanhempien sopimusvapaus

Ensisijaisesti lähdetään siitä, että lapsen vanhemmat tekevät keskenään avio- tai avoerossa sopimuksen lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta. Isyyden

on oltava vahvistettu ennen sopimuksen tekemistä, koska sopimusoikeus on ainoastaan lapsen vanhemmilla. (Valjakka 2002, 63.)

Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 7 §:n mukaan vanhemmat voivat sopia lapsen huollosta seuraavasti:

- a) lapsen huolto uskotaan molemmille vanhemmille yhteisesti
- b) lapsen huolto uskotaan yksin toiselle vanhemmalle
- c) lapsen tulee asua toisen vanhempansa luona, jos vanhemmat eivät asu yhdessä
- d) lapsella on oikeus vanhempien sopimalla tavalla pitää yhteyttä ja tavata vanhempansa, jonka luona lapsi ei asu.

Huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva sopimus on mahdollisuus tehdä myös määräajaksi. Vanhemmilla on siis mahdollisuus sopia yhteishuollosta tai yksinhuollosta. Yhteishuoltajuuteen päätyessä heidän keskinäiset oikeutensa ja toimivaltuutensa huoltoon liittyvissä kysymyksissä määräytyy huoltajien yhteistoimintavelvoitteen mukaan. Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 5 §:ssä säädetään, että lapsen huoltajat vastaavat yhdessä lapsen huoltoon kuuluvista asioista. Lapsen huoltajat tekevät yhdessä lasta koskevat päätökset, jos toisin ei ole säädetty tai määrätty. Asiat, joista on huomattava merkitys lapsen tulevaisuuden kannalta, on huoltajien päätettävä aina yhdessä. Tällaisia päätöksiä ovat mm lapsen terveyden- ja sairaanhoitoon liittyvät päätökset, uskontokunnan vaihtaminen, asuinpaikan muutokset sekä koulutuksen suunnasta päättäminen. Jos toinen huoltaja ei voi osallistua lasta koskevaan päätöksen tekemiseen matkan, sairauden tai muun syyn vuoksi ja ratkaisun tekeminen viivästyttämisestä aiheuttaisi haittaa, niin silloin hänen suostumuksensa asiassa ei ole tarpeen. (Gottberg 2011, 179.)

Seuraava oikeustapaus kertoo sen, että ilman toisen huoltajan suostumusta lapsella on mahdollisuus saada passi tilapäistä oleskelua varten, koska se on lapsen edun mukaista.

Lapsen toinen huoltaja haki luonaan asuvalle lapselle passia, koska oli lähdössä opiskelemaan Ranskaan opiskelijavaihto-ohjelmaan lukuvuodeksi. Lapsen toinen huoltaja ei ollut antanut suostumusta passin myöntämiseen, niin tämän vuoksi poliisilaitos hylkäsi hakemuksen. Poliisilaitos katsoi, että passin antamatta jättäminen ei

ollut selkeästi vastoin lapsen etua ja lapsen oleskelua Ranskassa ei voitu pitää kesto-tilapäisenä. Vaasan hallinto-oikeus puolestaan katsoi, että lukuvuoden kestävä opiskelua oli pidettävä tilapäisenä. Asiassa ei aihetta epäillä, että lapsi muutoin kuin tilapäisesti viedään toiseen valtioon. Passin antamatta jättäminen oli puolestaan hallinto-oikeuden mielestä vastoin lapsen etua edellä mainituista seikoista. Hallinto-oikeus kumosi poliisilaitoksen päätöksen ja palautti asian poliisilaitokselle uudelleen käsiteltäväksi. (Vaasan HAO 8.11.2001 01/0591/1.)

4.1.1 Sopimuksen vahvistamatta jättäminen

Vanhemmat voivat tehdä keskinäisen sopimuksen, mutta sopimusta ei välttämättä vahvisteta sosiaalitoimessa eikä tuomioistuimessa. Tällöin sopimus ei ole täytännönpanokelpoinen. (Valjakka 2002, 64.)

On mahdollista, että vanhemmat eivät tee minkäänlaista sopimusta, vaan he jättävät lapsen asumista ja tapaamisoikeutta koskevat päätökset avoimiksi. Sopimuksettomaan tilaan saatetaan jäädä silloin, kun vanhempi ei vaan halua tavata lastaan ja silloin hän ei vaadi tapaamisoikeutta vahvistettavaksi saati sitten lasta asumaan luokseen. Perheissä, joissa on varttuneita lapsia, saatetaan sopimus jättää vahvistamatta. Vanhemmille lapsille annetaan mahdollisuus päättää itse siitä, milloin he haluavat tavata toista vanhempaansa. Kolmantena tapauksessa, jossa voidaan jäädä sopimuksettomaan tilaan, on se, että vanhemmat eivät katso tarvitsevansa erillistä sopimusta koskien lapsensa huoltoa. Jos vanhemmat ovat erotessaan hyvässä yhteisymmärryksessä, he saattavat jättää huollon yhteiseksi ja suullisesti sopivat kumman luona lapsi asuu. Vanhempien tulee olla vakuuttuneita siitä, että tapaamista koskevat asiat hoituvat ilman sopimusta. Mikäli myöhemmin sopimuksettomassa tilassa tulee riitoja koskien lapsen asumista ja huoltoa, niin sopimus tulee vahvistaa. Jos sopimusta ei saada aikaiseksi, niin se tulee viedä tuomioistuimen päätettäväksi. (Valjakka 2002, 65.)

4.1.2 Sopimuksen vahvistaminen

Sopimus lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta tulee tehdä aina kirjallisena. Sopimus vahvistetaan lapsen asuinpaikan sosiaalilautakunnassa. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361, 8§.) Ainoastaan vanhempien tekemän sopimuksen sosiaalitoimi voi vahvistaa, ei muiden tekemiä sopimuksia. Valtaosa lapsen asumista ja tapaamisoikeutta koskevissa päätöksistä ratkaistaan vanhempien välisellä sosiaalitoimessa vahvistetulla sopimuksella. (Gottberg 2011, 176.)

Kun vanhemmat ovat asiassa yksimielisiä, niin yleensä sosiaalitoimi vahvistaa sopimuksen ilman erityistä tutkintaa. Voidaan olettaa, että vanhemmat tietävät parhaiten, miten lasta koskevat kysymykset ovat ratkaistavissa ja mikä on lapsen edun mukaista. Viranomaisen tulee kuitenkin neuvoa ja tarvittaessa esittää kysymyksiä, että sopimus ei perustu väärinkäsitykseen tai puutteelliseen tietoon lain sisällöstä. (Gottberg 2011, 176.)

Sosiaalitoimen tulee aina ottaa sopimusta vahvistaessa huomioon lapsen etu ja lapsen omat toivomukset. Sosiaalitoimen tulee kuulla lasta. Lapsen kuuleminen ei ole välttämätöntä, jos asia ei ole riitainen. Lapsen edun kannalta viranomainen voi katsoa, että lapsen mielipiteen selvittäminen on tarpeellista. (Valjakka 2002, 64.)

4.2 Tuomioistuimen päätös

Vanhemmat eivät aina kykene tekemään lapsensa huoltosopimusta sovinnossa. Hakemus täytyy silloin viedä lapsen koti- tai asuinpaikan käräjäoikeuden ratkaistavaksi. Hakemuksen käräjäoikeudelle voivat tehdä vanhemmat yhdessä tai toinen vanhemmista yksinään, lapsen huoltaja tai sosiaalilautakunta. (sosiaaliportin www-sivut.)

Tuomioistuin voi päättää, että lapsen huolto uskotaan molemmille vanhemmille tai ainoastaan yksin toiselle vanhemmalle. Tuomioistuin voi päättää, että lapsen tulee asua toisen vanhempansa luona, jos vanhemmat eivät asu yhdessä. Lapsen huolto voidaan uskoa vanhempien ohella tai sijasta yhdelle tai useammalle henkilölle, joka on antanut tähän suostumuksensa. Lapsella on oikeus pitää yhteyttä ja tavata van-

hempaansa, jonka luona lapsi ei asu. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361, 9§.)

Lapsi määrätään perheen rikkoutumisen vuoksi asumaan toisen vanhemman luokse. Tätä vanhempaa kutsutaan lähivanhemmaksi. Etävanhemmaksi kutsutaan sitä vanhempaa, jonka luona lapsi ei asu. Lainsäädäntö ei tunne käsitteitä lähivanhempä ja etävanhempä. Juridisesti molemmat vanhemmat ovat yhtä läheisiä tai yhtä etäisiä lapsilleen. (Kangas 2006, 85.)

Tässä oikeustapauksessa lapsen äidillä on yksinhuoltajuus. Isä vaatii, että hänellä on oikeus saada tietoja heidän yhteisen lapsen opettajalta lapsen koulumenestyksestä sekä terveyttä koskevia tietoja terveydenhuollosta. Rovaniemen käräjäoikeus hylkäsi vaatimukset kokonaan, koska katsoi, että isä saa riittävät tiedot lapsen äidiltä, jonka huollossa lapsi oli. Isä valitti asiasta hovioikeuteen. Hovioikeus katsoi, että on lapsen edun mukaista, että isä saa haluamansa tiedot koulunkäynti koskien suoraan kouluviranomaisilta ja terveydentilaa koskevat tiedot suoraan terveydenhoitohenkilökunnalta. Hovioikeus uskoi lapsen molempien vanhempien yhteishuoltoon. Isän kohdalta huolto rajoittui saada tietoja lapsen koulunkäyntiin ja terveydentilaan liittyvissä asioissa. (Rovaniemen HO 27.6.2002 380.)

Huoltajien välisestä tehtävien jaosta ja tiedonsaantioikeuden myöntämisestä ei-huoltaja-vanhemmalle, tuomioistuin voi päättää. Tuomioistuimella ei kuitenkaan ole oikeutta päättää lapsen yksittäiseen huoltoon koskevaan erimielisyyteen. Tällaisia päätöksiä voivat olla esimerkiksi, mihin uskontokuntaan lapsi kuuluu tai mihin kouluun lapsi menee. Jos vanhemmilla on tällainen huoltoa koskeva erimielisyys, niin se tulee ratkaista joko huoltajien tehtäväjakomääräyksellä tai huollon ja päätösvallan uskomiselle ainoastaan yksin toiselle vanhemmalle. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361, 9§.)

Tuomioistuimen tulee kiinnittää erityistä huomiota ratkaisua tehdessään lapsen etuun. Ratkaisu ei saa olla vasten lasten etua. Tuomioistuimen tulee kiinnittää erityistä huomiota, miten huolto ja tapaamisoikeus parhaiten toteutuvat vastaisuudessa. Asian selvittämiseksi tuomioistuimen tulee hankkia tarvittaessa selvitys sen kunnan

sosiaalilautakunnalta, missä lapsella, lapsen vanhemmalla tai huoltajaksi esitetyllä on asuinpaikka. (Asetus lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 28.6.1994/556, 1§.) Selvityksen avulla on tarkoituksena saada kattava kuva lapsen ja vanhempien sellaisista olosuhteista, joilla on merkitystä huolto- ja tapaamisoikeuspäätöstä tehdessä. Selvitys pyydetään lähes jokaisessa riitaisessa tapauksessa. Selvitystä ei tarvitse hankkia, jos se ei ole asian ratkaisun kannalta olennaista. (Valjakka 2002, 66 -67.)

Seuraavasta esimerkistä ilmenee, että erillismääräyksiin voidaan antaa toiselle vanhemmalle oikeus saada tietoja lapsestaan sopimuksessa tai päätöksessä nimetyltä viranomaiselta. Huoltomuotoa ei ole välttämätöntä muuttaa.

KKO 2003:7

”Tuomioistuin voi antaa määräyksen, jonka mukaan huollosta erotetulla vanhemmalla on oikeus käyttää huoltajalle kuuluvaa oikeutta saada viranomaiselta lasta koskevia tietoja, mikäli sitä voidaan pitää lapsen edun mukaisena. (Ään.)”

Korkeimman oikeuden tapauksessa isä vaati lasten huoltoa molemmille vanhemmille yhteisesti. Äiti oli lasten yksinhuoltaja. Käräjäoikeus antoi isälle oikeuden saada lapsia koskevia tietoja terveydenhuoltoviranomaisilta. Lasten huolto säilyi edelleen äidillä ja lapsille annettiin oikeus tavata isäänsä. Isä valitti hovioikeuteen, joka ei kuitenkaan muuttanut käräjäoikeuden päätöstä. Isälle myönnettiin valituslupa korkeimpaan oikeuteen. Korkein oikeus ei muuttanut hovioikeuden päätöstä. Lapsen huolto säilyi edelleen äidillä ja isällä on oikeus saada viranomaiselta lapsen terveydentilaan koskevia tietoja. Tuomioistuin voi antaa määräyksen, jonka mukaan huollosta erotetulla vanhemmalla on oikeus saada lapsen terveydentilaa koskevia tietoja, mikäli sitä voidaan yksittäistapauksessa pitää lapsen edun mukaisena. Huollosta erotetun isän oikeus lasta koskeviin tietojensaantiin voi edistää vanhemman ja lasten välisen suhteen kehittymistä. (KKO 2003:7.)

4.3 Väliaikaismääräys

Tuomioistuin voi antaa väliaikaismääräyksen, kun asia on vireillä tuomioistuimessa (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361, 17§). Väliaikaismääräyksen tarkoituksena on lapsen aseman ja edun suojaaminen oikeudenkäynnin ajaksi. Väliaikaismääräykset ovat yleistyneet huoltoriidoissa. Syynä tähän on oikeudenkäynnin pitkä kesto. Väliaikaismääräys on luonteeltaan ennen muuta turvaamistoimenpide ja sen avulla pyritään rauhoittamaan lapselle vahingollinen, kärjistynyt tilanne sekä estämään vanhempien omankädenoikeus. Väliaikaismääräys lapsen huollosta annetaan vain erityisestä syystä. Määräys annetaan lapsen asumisesta ja tapaamisoikeudesta ja erityisestä syystä tuomioistuin voi määrätä, kenelle lapsen huolto uskotaan siihen asti, kun asia saadaan lopullisesti päätökseen. Väliaikaismääräys on voimassa kunnes tuomioistuimen lopullinen päätös asiasta tulee. Kuitenkin ennen lopullista päätöstä väliaikaismääräys voidaan peruuttaa tai muuttaa. (Aaltonen 2009, 180 – 183.)

5 LAPSEN ETU

5.1 Lapsen etu johtavana normina

Lapsen etu on kaiken lapsiin kohdistuvan toiminnan ja päätöksenteon ensisijainen tavoite (Valjakka 2002, 53). Lapsen oikeudet on kirjattu YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen (LOS). Sopimus on valtioita sitova ihmisoikeussopimus ja se koskee alle 18-vuotiaita lapsia. Sopimus hyväksyttiin YK:n yleiskokouksessa 20.11.1989.

Sopimuksessa on neljä yleistä periaatetta: 1) syrjimättömyys 2) lapsen edun huomiointi 3) oikeus elämään ja kehittymiseen 4) lasten näkemysten kunnioittaminen. Yleissopimuksen 3 artiklan mukaan kaikissa julkisen ja yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava lapsen etu huomioon. (Unicefin [www-sivut](http://www.unicef.org).)

Lapsen etu käsitteenä ei ole yksiselitteisesti määritelty, koska sen tarkka yksilöinti on mahdoton tehtävä. Lapsen etu on aina sidoksissa tiettyyn yksittäiseen tapaukseen ja tiettyyn lapseen. Lapsen etu on lapsilainsäädännön johtava periaate Suomessa. (Suplin www-sivut.) Lapsen edun sisältöä ei ole tarkemmin määritelty laissa ja sen sisältö on osoittautunut vaikeasti määriteltäväksi. Sitomalla lapsen etu perus- ja ihmisoikeuksiin pystytään määrittelemään käsitteen ydinsisältö. (Valjakka 2002, 54.) Lapsen etu on avoin ja joustava normi sekä tyypiltään sitä pidetään tavoitenormina (Auvinen 2006, 202).

Lapsen etua lainsäädännössämme toteuttaa yli kolmekymmentä säännöstä, vaikka suoranaista määritelmää ei lapsen edulle olekaan. Lapsen edun kannalta tärkeimpiä lakeja ovat laki lapsen huollosta - ja tapaamisoikeudesta, isyyslaki, laki lapseksiottamisesta, laki lapsen elatuksesta ja lastensuojelulaki. (Unicefin www-sivut.)

Lapsen etu on oikeudellisen käsitteen lisäksi myös moraalinen, sosiaalinen, psykologinen, kasvatustieteellinen ja kulttuurinen käsite. Lapsen edun käsite on pyritty määrittelemään näilläkin aloilla. Lapsen etu on yhteiskunnallisesti, sosiaalisesti, psykologisesti, kulttuurisesti ja moraalisesti avoin normi, jonka soveltamisesta tarjoavat käsitteensä tiede, tieteen sovellus ja arkikokemus. Lapsen etu on samanaikaisesti yhteisöllinen ja yksilöllinen. (Auvinen 2006, 203.)

5.2 Lapsen etu huollosta päättäessä

Lain lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 10 §:n mukaan lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva asia on ratkaistava ennen kaikkea lapsen edun mukaisesti. Asian ratkaisemisessa on erityisesti kiinnitettävä huomiota siihen, miten huolto ja tapaamisoikeus parhaiten toteutuvat vastaisuudessa Mikä on lapsen etu huoltoa ratkaistaessa? Tähän saadaan vastaus HTL 1§:stä, jossa on määritelty, mitä lapsen huolto sisältää. Voidaan arvioida hyvän huollon vaatimusten täyttymistä. (Auvinen 2006, 205.) Huollon tarkoituksena on turvata lapselle tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi. Molempien vanhempien ja lasten välillä on turvattava myönteiset ja läheiset välit. Lapselle tulee taata hyvä kasvatusta ja hoito huomioiden lapsen ikä ja kehitystaso. Las-

ta ei saa alistaa eikä kurittaa ruumiillisesti. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361, 1§.)

Lapsen edun alakriteereiksi huoltoratkaisua tehdessä on yleisesti hyväksytty seuraavat kriteerit:

- 1) sopuratkaisun ja yhteishuollon etusija
- 2) vanhemmuus- ja huoltajaominaisuudet
- 3) lapsen ympäristön vaihdoksen välttäminen
- 4) lapsen oma mielipide
- 5) lapsen yhteydenpitotarve kumpaakin vanhempaan
- 6) vanhempien myötävaikutuskyky ja – halu
- 7) lapsen kiintymys- ja vuorovaikutussuhde vanhempiin ja sisaruksiin
- 8) lapsen ikä ja sukupuoli
- 9) vanhempien uudet perhesuhteet huoltoa. (Auvinen 2006, 213 – 214.)

Yllä oleva on voi olla melko tyhjentävä, mutta tulee muistaa, että muutkin tekijät vaikuttavat lapsen edun määräytymiseen. Tässä on juuri joustavan normin vahvuus, mutta samalla siinä on sen vaikea sovellettavuus. Normin varsinainen sisältö tulee esille vasta oikeuskäytännössä, jossa sitä sovelletaan hyvin erilaisissa tapauksissa. Esimerkkinä voidaan pitää kysymystä, kun biologisen vanhemman etusija joutuu punnittavaksi kovin vaihtelevissa tilanteissa, kun biologinen ja sosiaalinen vanhempi vaativat lapsen huoltoa. (Auvinen 2006, 214.)

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 12§ antaa mahdollisuuden muuttaa sosiaalihuollon vahvistamaa sopimusta tai tuomioistuimen päätöstä koskien lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta, jos olosuhteet ovat sopimuksen vahvistamisen tai päätöksen antamisen jälkeen muuttuneet tai tähän on muuten aihetta. Tämä turvaa aina lapsen etua. Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevat ongelmat ilmenevät yleensä ensimmäisen vuoden aikana päätöksen antamisesta. Tyypillistä on, että tilanne on pysynyt rauhallisena, joko siksi, että huollon ja tapaamisten osalta ei ole ilmennyt merkittäviä ongelmia tai siksi, että toinen vanhemmista ei ole tavannut lasta. Näissä tapauksissa juuri olosuhteiden muutos on yleisemmin perusteena. Olosuhteiden muuttua toinen vanhemmista ei pidä enää aikaisemmin sovittua tai päätettyä järjestelyä lapsen edun mukaisena. Lapsen varttuminen on yksi merkittävimmistä olosuhteiden

muutokseen rinnastettavista tekijöistä. Lapsi itse saattaa kieltäytyä tapaamasta tai toivoo asumisjärjestelyn muutosta. (Valjakka 2002, 97 – 98.)

6 LAPSEN MIELIPIDE

6.1 Säädökset lapsen mielipiteestä

Perustuslain 6.3§:n mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä. Lasten tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Yhdenvertaisuus kuuluu lapsen perusoikeuksiin. (Suomen perustuslaki 11.6.1999/731, 6.3§.) Lapsen oikeuksien yleissopimuksen 12 artiklan mukaan sopimusvaltiot takaavat lapselle, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, oikeuden ilmaista nämä omat näkemyksensä kaikissa lasta koskevissa asioissa. Lapsen ikä ja kehitystaso on huomioitava, kun lapsen näkemys otetaan huomioon. Tämän toteutumiseksi lapselle on annettava erityisesti mahdollisuus tulla kuulluksi häntä koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa toimissa joko lapsi itse, huoltaja, erillinen edustaja tai toimielin. (Mannerheimin lastensuojeluliiton [www-sivut](http://www.sivut.fi).)

Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 4 §:n mukaan ennen päätöksen tekemistä lapsen henkilökohtaisessa asiassa, huoltajan tulee keskustella lapsen kanssa, jos se lapsen ikään ja kehitystasoon sekä asian laatuun nähden on mahdollista. Päätöstä tehdessään huoltajan on kiinnitettävä huomiota lapsen mielipiteeseen ja toivomuksiin.

Lapsen mielipide tulee selvittää hienovaraisesti ottaen huomioon lapsen kehitystaso. Lapsen mielipiteen selvittämisestä ei saa aiheutua haittaa lapsen ja hänen vanhempiensa välisille suhteille. Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa asiassa on selvitettävä lapsen omat toivomukset ja mielipide, kun se on ikään ja kehitystasoon nähden mahdollista. Jos vanhemmat eivät ole asiasta yksimielisiä, niin silloin jonkun muun henkilön kuin huoltajan on hoidettava, jos tämä muutoin olisi pidettävä lapsen edun kannalta aiheellisena. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361, 11§.)

Kun sosiaalitoimisto harkitsee voidaanko sopimus lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta vahvistaa, on sen otettava huomioon lapsen etu ja lapsen omat toivomukset aiheellisena. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361, 8§.) Myös tuomioistuimen tulee ratkaistessaan lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva asia otettava huomioon lapsen etu ja lapsen toivomukset (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361, 9§).

Lain lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta 2§:n mukaan täytäntöönpanoon ei saa ryhtyä vastoin lapsen tahtoa, jos lapsi on täyttänyt 12 vuotta. Täytäntöönpanoon ei myöskään saa ryhtyä vastoin 12 vuotta nuoremman lapsen tahtoa, jos lapsi on niin kehittynyt, että hänen tahtonsa voidaan kiinnittää huomiota. (Laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta 16.8.1996/619, 2§.)

Lastensuojelulain 20§:n mukaan on lapsen toivomukset ja mielipide otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla. Lain mukaan lapsen mielipiteen selvittämisen tapa ja pääasiallinen sisältö tulee kirjata lasta koskeviin asiakasasiakirjoihin. Kaksitoista vuotta täyttäneelle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi häntä itseään koskevassa lastensuojeluasiassa. Lapsen mielipide voidaan jättää selvittämättä vain, jos se vaarantaisi lapsen terveyttä, kehitystä tai muuten olisi ilmeisen tarpeeton. Mielipiteen selvittämisen ja kuulemisen yhteydessä lapselle ei saa antaa sellaisia tietoja, jotka vaarantavat lapsen kehitystä tai ovat vastoin lapsen muuta erittäin tärkeätä yksityistä etua. (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417, 20§.)

6.2 Lapsen määräämisoikeus

Huoltolaki lähtee siitä, että lasta tulee kohdella itsenäisenä yksilönä, jolla on omat tarpeet ja toiveet, jotka vanhempien on otettava huomioon. Lapsen mielipiteenarvo häntä koskevan asian ratkaisussa voidaan jakaa kolmeen ryhmään. Lapsella voi olla itsemääräämisoikeus. Silloin hän voi yksin ilman huoltajan suostumusta päättää asiasta, kuten huollon ja tapaamisoikeuden täytäntöönpanossa. Toiseksi lapsella voi olla asiassa myötämääräämisoikeus, jolloin lapsen tahdon toteutuminen edellyttää huolta-

jan suostumusta. Lapsi voi saada huoltajan suostumuksella laissa säädetyin edellytyksin saada oman passin. Kolmanneksi lapsen tahdolla saattaa olla merkitystä informaationa, kun harkitaan lapsen edun mukaista ratkaisua. lapsen tahto voi saada itsenäistä merkitystä hänen etunsa tulkinnassa tai se saattaa antaa pelkästään tietoa ratkaisuhankintaan. (Aaltonen 2009, 241 -242.)

6.3 Lapsen mielipide huoltoriidassa

Lain mukaan lapsen mielipide on selvitettävä hienovaraisesti ottaen huomioon lapsen kehitystaso (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361, 11§). Laki ei kuitenkaan anna oheistusta siitä, miten lapsen kuuleminen käytännössä tapahtuu. Lapsen toivomuksen välittyminen selvityksentekijältä tuomioistuimelle on itse asiassa hyvin monivaiheinen prosessi. Sen kulkua ohjaa ja määrittää se, missä vaiheessa prosessia lasta kuullaan, kenen seurassa, missä paikassa, kuinka pitkään ja usein sekä missä psyykkisissä olosuhteissa. (Auvinen 2002, 148.)

Laki lähtee siitä oletuksesta, että vanhempien ollessa yhtä mieltä lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta, he ovat kuulleet lapsen mielipiteen, tulkinneet sen yksimielisesti ja ottaneet lapsen mielipiteen huomioon sopimuksessaan. Tämän vuoksi ratkaisu voidaan tehdä kuulematta lasta. Jos kuitenkin on syytä epäillä, että vanhempien sopimus on lapsen edun mukainen, lasta tulee kuulla. (Aaltonen 2009, 260.)

Lapsen kuulemisen tarkoituksena huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa asiassa on, että lapselle varataan tilaisuus ilmaista toivomuksensa ja mielipiteensä. Lapsen kuulemisen tarkoituksena ei ole hankkia todistusaineistoa toista vanhempaa kohtaan, vaan lapsen tilaisuus kertoa omasta tilanteestaan ja ajatuksistaan. Lasta kuullaan ensisijaisesti hänen omista tarpeistaan lähtien. Mielipiteen ilmaiseminen on lapsen oikeus, ei lapsen velvollisuus. Kuuleminen on täyttänyt tehtävänsä, vaikka siinä ei saataisikaan selkoa lapsen nimenomaisista toiveista tai lapsi olisi jättänyt mielipiteensä kokonaan ilmaisematta. (Aaltonen 2009, 258 – 259.)

Tutkimus osoittaa, että huoltoriidan kokeneet lapset ovat kokeneet omasta näkökulmasta kuulemisen erittäin ristiriitaisena ja se on usein ollut ahdistava kokemus. Van-

hempien huoltoriita on lapselle raskas ja vaikea elämänvaihe, jossa vanhemmat tuovat lapselle vastuuta erimielisyyksiensä ratkaisemisesta ja saattavat painostaa kuulemisen osalta lasta rajusti. (Aaltonen 2009, 259.)

6.4 Lapsen riittävä informointi

Lapsen huoltajilla on velvollisuus keskustella lapsen kanssa tehdessään päätöksiä lapsen henkilökohtaisissa asioissa ja ottaa huomioon lapsen mielipide ja toivomukset edellyttäen, että se on lapsen ikään, kehitystasoon ja asian laatuun nähden on mahdollista. Lapsen mielipiteen ja toivomuksen kuulemisen tavoitteena on lapsen kasvaminen aikuisuuteen siten, että hän voi kehitysasteensa mukaisesti osallistua itseään koskevien päätösten tekoon. Tällä tavoin lapsi oppii vastuullisesti tekemään itsenäisiä valintoja ja ratkaisuja. (Aaltonen 2009, 241.)

Vanhempien tehtävä on ensisijaisesti kertoa lapselle vanhempien erosta, sen syistä ja mitä asiassa tulee tapahtumaan. Lapsen tulee saada riittävästi tietoa käsiteltävästä asiasta, jotta hän voi muodostaa perustellun mielipiteen. Lapsen tulee saada tietää, mitä hänen esittämistään toivomuksistaan käytännössä seuraisi. Arvioidessa, onko lapsella ollut riittävästi tietoa riippumattoman mielipiteen muodostamiseksi, on erityäin vaikeata. (Aaltonen 2009, 249 – 250.)

6.5 Lapsen mielipiteen muodostumisvapaus

Lapsen mielipiteen tulisi saada muodostua vapaasti ja itsenäisesti. Vanhempien konfliktit vaikuttavat aina lapsen tunteisiin sekä toiveisiin ja sitä kautta lapsen tahtoon. Vanhempien eron ja riidan luomassa tilanteessa lapsen ajatukset ja toiveet saattavat poiketa paljon siitä, mitä lapsi ilmoittaisi tahtonaan normaalissa tilanteessa. Lapsen mielipiteen sisällöstä ja perusteluista voidaan päätellä, onko lapsi riittävästi harkinnut mielipidettään. (Aaltonen 2009, 250 – 251.) Vanhempien riidan vaiheella ja lapsen kuulemisen ajankohdalla on merkitystä lapsen mahdollisuudelle muodostaa perusteltu mielipide (Aaltonen 2009, 255).

Lapsen mielipiteen merkitykseen vaikuttaa se myös se, mistä kysymyksistä lasta kuullaan. Kun lasta kuullaan hänen kokemuspääpiiriinsä kuuluvista asioista, konkreettista seikoista, joiden merkityksen hän kykenee arvioimaan ja ymmärtämään, on mielipiteen painoarvo silloin suurempi. Lapsella voi olla perusteltuja näkemyksiä tapaamisoikeudesta ja lapsen toivomuksille voidaan laittaa paljon painoarvoa, koska se on omiaan auttamaan tapaamisten toteutumista ja lapsen myönteistä suhtautumista tapaamisiin. Lapsen asumisratkaisu on kauaskantoinen asia, joten siinä lapsen mielipide ei saa niin keskeistä asemaa kuin tapaamisoikeudesta päättäessä. Huoltomuodon valinta ja sen suoranaiset vaikutukset näkyvät vähemmän lapsen konkreettisessa elämässä kuin asumista ja tapaamisoikeutta koskevat asiat. Tästä johtuen lapsen mielipiteellä on harvoin itsenäistä merkitystä huoltomuodosta päätettäessä. Varttuneen lapsen mielipiteellä voi olla keskeinen merkitys, jos kysymyksessä on huoltajien tehtävienjaosta, johon lain nojalla lapsella on myötämääräämisoikeus, kuten lapsen nimi, uskonto, koulu ym. (Aaltonen 2009, 254 – 255.)

Lapsen oikeudellisesti merkityksellisen mielipiteen tulee täyttää seuraavat kriteerit:

1. lapsi on asian laatuun nähden riittävän päätöskykyinen huomioiden lapsen ikä ja kehitystaso
2. lapsen on tullut saada riittävästi tietoa asiasta sellaisella tavalla, että hän ymmärtää
3. lapsi on harkinnut asiaa huolellisesti
4. lapsi on saanut ilmaista tahtonsa ilman pakkoa, taivuttelua ja manipulointia. (Aaltonen 2009, 244.)

6.5.1 Manipulointi

Huoltoriidassa lapsen mielipiteeseen vanhemmat saattavat yrittää vaikuttaa tarkoituksellisesti ja manipuloida lasta. Vanhemmat voivat vaikuttaa lapseen valehtelemalla, jättämällä kertomatta asioita tai liioittelemalla asioita. Vanhempi voi puhua lapselle kielteisesti toisesta vanhemmasta. Toinen vanhemmista voi estää perusteettomasti yhteydenpidon toiseen vanhempaan, jolloin hän luo lapselle kielteistä näkemystä toisesta vanhemmasta. Lapsen mielipiteeseen vaikuttaminen saattaa olla myös tahatonta. Mitä pienempi lapsi on, sitä riippuvaisempi hän on vanhemmistaan. Kun

vanhemmat asuvat erillään, lapsen riippuvuus lähivanhempaan vahvistuu. (Aaltonen 2009, 251.)

6.5.2 Lojaliteettiristiriita

Lojaliteettiristiriita vaikeuttaa lapsen mielipiteen vapaata muodostumista. Lojaliteettiristiriidan erona manipulointiin on se, että lapsi omaehtoisesti reagoi vanhempien väliseen riitaan. Lojaliteettikonfliktin perusta on lapsen rakkaudessa kumpaakin vanhempaan. Kun vanhemmat riitelevät, lapsi yrittää olla suhteessa molempiin vanhempiin tasapuolinen ja ylläpitää suhdetta kumpaakin heistä. Lojaliteettikonflikti nousee esiin erityisesti tasapeliriidoissa. Lapsi tuntee helposti syyllisyyttä ilmaistessaan toivomuksiaan vanhempien riidassa. Lojaliteettiin kuuluu myös se, että lapsi asettuu sen vanhemman puolelle, jonka hän uskoo enemmän tarvitsevan häntä. Lapsi voi ajatella, ettei vanhempi pärjää ilman häntä tai lapsi voi uskoa, että hän kykenee auttaa vanhempansa selviämään. (Aaltonen 2009, 253 - 254.)

Lapsen mielipiteeseen voi vaikuttaa voimakkaasti suhde sisaruksiin ja hänen paikkansa sisarusparvessa. Vanhemman sisarusen tahto määrittää usein nuoremman näkemyksen. Koska lapsen kuulemisen tarkoituksena on saada esiin hänen oma yksilöllinen mielipiteensä, niin lapsia tulee kuulla sekä yhdessä että erikseen. (Aaltonen 2009, 255 – 256.)

6.6 Korkeimman oikeuden tapaus 2001:110 koskien lapsen huoltoa

Tapauksessa äiti oli asunut Sveitsissä kahden lapsensa ja heidän isänsä kanssa. Vanhemmille tuli ero ja äiti sekä lapset muuttivat Suomeen. Suomessa äiti oli välittömästi solminut uuden parisuhteen. Hovioikeus määräsi lasten huollon äidille yksinään. Lapset jäivät ilman huoltajaa, kun äiti kuoli. Lapset ovat asuneet äidin uuden avopuolison kanssa. Lasten huoltajuutta haki sekä lasten isä että äidin avopuoliso. Uudella avopuolisolla oli oikeus hakea huoltajuutta, koska hän oli läheinen henkilö lapsille. Lapset olivat äidin kuollessa 12- ja 14-vuotiaita. Lapset olivat ilmoittaneet haluavansa jäädä asumaan viimeksi mainitun luokse. (KKO 2001:110.)

Eri oikeusasteet arvioivat lasten ilmaisemaa mielipidettä eri tavoin. Käräjäoikeus oli kuullut lapsia kerran yhdessä ja kerran erikseen. Lapset olivat sanoneet haluavansa asua yhdessä ja äidin avopuolison luona. Heidän mielipiteessään tuli tullut esille selvästi ja selkeästi. He olivat perustelleet, että tuntevat olonsa turvalliseksi uuden isäpuolen luona ja ovat tottuneet asumaan hänen kanssaan. Nuorempi lapsi oli vastannut kysyttäessä isästään, että isä ei kuulu perheeseen, joten hän ei halua tavata isäänsä eikä muuttaa isän luo Sveitsiin. Vanhempi lapsi oli ilmoittanut haluta tavata isäänsä joskus ja silloin, kun hän itse haluaa. Äidin vielä ollessa elossa hänen välinsä lasten isän kanssa olivat tulehtuneet. Käräjäoikeus katsoi, että tulehtuneet välit ja lukuisat oikeudenkäynnit eivät voineet olla vaikuttamatta lasten toiveisiin ja mielipiteisiin. Käräjäoikeuden mukaan lasten oma tahto ei ollut niin luotettavasti selvitettyä, että sille voitaisiin antaa ratkaiseva merkitys. Yhteydenpito lasten ja isän välillä ei ole onnistunut lasten asuessa isäpuolen kanssa. Käräjäoikeus katsoo, että isäpuoli ei kykenisi tulevaisuudessa tukemaan lasten ja heidän isänsä välistä suhdetta niin, että yhteydenpito heidän välillään onnistuisi. Lapset määrättiin isän huoltoon ja isäpuolen hakemus hylättiin. (KKO 2001:110.)

Isäpuoli valitti asiasta hovioikeuteen. Lapsia kuultiin yhdessä isäpuolen kanssa kolmesti ja kahdesti erikseen. Sosiaalityöntekijät olivat pyrkineet järjestämään kuulemistilaisuuden lapsille ja heidän isälleen, mutta tuloksetta. Hovioikeus katsoi, että vaikka lapset olivat vähintäänkin ikäisensä tasoisia kehitykseltään, heille ei tässä erittäin vaikeassa tilanteessa voitu antaa yksinomaista määräysvaltaa tulevaisuudestaan. Hovioikeuden mukaan oli arvioitava, vastasiko lasten mielipide parhaalla mahdollisella tavalla heidän etuaan. Hovioikeus ei muuttanut käräjäoikeuden päätöstä, vaan se katsoi, että lasten mielipide oli ristiriidassa heidän etunsa kanssa. Myönteisen ja läheisen ihmissuhteen kehittämiseksi ja turvaamiseksi lasten ja isän välillä huolto oli määrättävä isälle. (KKO 2001:110.)

Isäpuoli sai luvan valittaa korkeimpaan oikeuteen. korkein oikeus pitää selvitettyinä, että molemmat sekä lasten isä että lasten isäpuoli sopivat lasten huoltajiksi. Kumpikin lapsista on ilmaissut haluavansa jäädä nykyiseen elinympäristöön isäpuolen kanssa. Lasten mielipidettä on selvitetty sekä käräjä- että hovioikeuden toimesta on luotettavasti selvitetty. Korkein oikeus katsoo, että siitä huolimatta, että aikuisten välisten ristiriitojen voidaan olettaa osaltaan haitanneen lasten ja isän suhdetta. Kor-

keimman oikeuden mukaan ei ole syytä epäillä, ettei kysymyksessä olisi lasten oma ja itsenäinen tahto. Huollon tarkoituksen huomioon ottaen korkein oikeus katsoo, että näissä olosuhteissa ei voida pitää lapsen edun mukaisena huollon uskomista vanhemmalle, jonka luokse lapsia ei voida vasten lasten tahtoa siirtää. Korkein oikeus katsoo lasten edun mukaista olevan uskoa huolto isäpuolelle. (KKO 2001:110.)

Edellä kerrottu korkeimman oikeuden tapaus kertoo, että lapsen mielipiteen arvioiminen on vaikeaa. Oikeus joutuu pohtimaan, onko lapsella riittävästi tietoa riippumattoman mielipiteen muodostamiseksi. Tapauksessa on otettu huomioon, että lapselle läheinen henkilö voi hakea huoltajuutta. Oikeus on ratkaissut, että isäpuoli oli huoltajaksi sopivampi kuin lasten isä. Tuomioistuimien oli otettava lasten mielipiteet ja toivomukset lain edellyttämällä tavalla huomioon, koska asiaa ei saa laittaa täytäntöön vasten 12 vuotiaan tahtoa. Isälle oli mahdollisuus tulla kuulluksi, mutta hän ei halunnut käyttää omaa oikeuttaan.

6.7 Korkeimman oikeuden tapaus 2004:76 koskien lapsen palauttamista

Tapauksessa äiti oli luvattomasti jättänyt palauttamatta entisen puolison yhteiset lapset Amerikan yhdysvaltoihin, jossa lapsilla on asuinpaikka. Korkeimman oikeuden tehtävänä oli selvittää voitiinko lasten mielipiteelle antaa merkitystä asiassa ja olivatko lapset vastustaneet palauttamista. Isä vaati lasten palauttamista kotimaahan, koska äiti oli loukannut isän oikeuksia huoltajana. Lapset olivat 9- ja 12- vuotta. (KKO 2004:76.)

Asiaa käsiteltäessä hovioikeudessa, psykiatri oli tavannut lapsia kaksi kertaa sekä yksin että yhdessä. Psykiatri totesi lausunnossaan, että pojilla oli selkeästi oma mielipide siitä, että he halusivat jäädä Suomeen äidin luokse. Lapsilla oli isästä joitakin hyviä muistoja, mutta pitivät isän pelottavana ja arvaamattomana. Nuoremmalle lapselle aiheutti pelkoa joutua muuttavansa erilleen sisaruksestaan. Hovioikeus katsoi, lasten saavuttaneen sellaisen iän ja kypsyyden, että heidän mielipiteeseensä olisi kiinnitettävä huomiota. Alle 10-vuotiaiden lasten mielipiteille ei oikeuskäytännössä yleensä ollut annettu huomiota. lapsen erottaminen toisistaan oli selvästi heidän etun-

sa vastaista. Hovioikeus hylkäsi isän hakemuksen lasten palauttamisesta Yhdysvaltoihin. (KKO 2004:76.)

Isä haki muutosta korkeimmassa oikeudessa toistaen saman vaatimuksen kuin hovioikeudessa. Korkein oikeus katsoi, että avioero-oikeudenkäynnin yhteydessä lapsen etua selvittäneen henkilön notaarille antamasta kertomuksesta voidaan päätellä, että vanhempi lapsi on erityisen altis myötäilemään äitinsä käsityksiä. Vaikka hän on 12-vuotias, ei voida luotettavasti todeta, että hänen ilmaisemansa kanta edustaisi hänen omaa, asianmukaiseen tietoon ja ymmärrykseen sekä riittävän kypsään harkintaan perustuvaa tietoa. (KKO 2004:76.)

Nuoremman lapsen osalta korkein oikeus katsoi, että 9-vuotiaan lapsen kykyä omaehtoiseen harkintaan ja itsenäiseen tiedontahdonmuodostukseen tällaisessa asiassa ja olosuhteissa ei voida lähtökohtaisesti pitää niin kehittyneenä, että sille voisi antaa ratkaisevaa merkitystä. (KKO 2004:76.)

Korkein oikeus katsoi, että lasten erottaminen toisistaan palautusmääräyksen yhteydessä todennäköisesti lisäisi niitä ongelmia ja traumaattisia kokemuksia, joita perheen hajoamiseen liittyvät tapahtumat ovat heille jo aiheuttaneet. Tämän näkökohdan mukaan, asia tulee ratkaista kummankin lapsen osalta samalla tavoin. (KKO 2004:76.)

Korkein oikeus katsoo, että asiassa on lain mukaiset perusteet lasten palauttamiselle Yhdysvaltoihin ja kumoo hovioikeuden päätöksen. Lapset määrätään heti palautettavaksi Yhdysvaltoihin. (KKO 2004:76.)

Lasten mielipiteelle ei ole voitu antaa arvoa, koska lapset eivät ole voineet sitä itsenäisesti muodostaa. Lasten mielipiteen huomioiminen oli vasten lasten etua.

7 HAASTATTELUTUTKIMUKSEN TULOKSET

7.1 Taustatietoa haastatteluista

Haastattelututkimus suoritettiin haastattelemalla kymmentä eronnutta pari eli yhteensä kahtakymmentä henkilöä. Haastattelussa haluttiin kuulla sekä hajonneen perheen äitiä että isää, jotta tutkimukseen saadaan kummankin huoltajan näkemys asiasta. Haastatelluista perheistä neljä elivät avioliitossa ja kuusi perhettä avoliitossa ennen perheen hajoamista. Puolet haastateltavista oli minulle entuudestaan tuttuja ja puolet haastateltavista sain tuttavieni kautta. Haastattelut suoritettiin huhtikuussa 2012. Haastattelutilanteet kestivät noin puolesta tunnista tuntiin. Kaikki haastatteluun osallistuneet suhtautuivat positiivisesti aiheeseen, vaikka muutamilla oli erittäin rankkoja huoltoriitoja takana.

Haastattelun tarkoituksena oli selvittää, miten lapsen huoltajat ovat huoltomuotoa päättäessä ottaneet lapsen edun ja mielipiteen huomioon. Haastattelujen avulla voidaan tutkia, onko vanhempien käsitys lapsen edusta kuin lainsäätäjän. Kolmessa tapauksessa vanhemmat ovat sopineet keskenään lapsen huollosta ja tapaamisesta ilman sosiaalitoimen vahvistusta. Yhdessä tapauksessa tuomioistuin on antanut ratkaisun huoltoriidassa ja lopuissa sosiaalitoimisto on vahvistanut huoltosopimuksen. Yhteishuoltajuus oli seitsemässä tapauksessa. Lapsen huolto ja tapaamisoikeutta oli jouduttu miettimään 17 lapsen kannalta, joissa lapsen keski-ikä oli 9,7 vuotta. Lapsista kymmenen oli poikaa ja loput seitsemän tyttöjä. Lapsista yksi asui vuoroviikoin kummankin huoltajan luona, mutta lapsen osoite on isän luona. Äidin luona asui yksitoista lasta ja isän luona lapsista asui viisi lasta. Haastattelut käytiin avoimena keskusteluna, jonka pohjana käytin vapaamuotoista lomakerunkoa (Liite 1). Haastattelut olivat luottamuksellisia.

7.2 Lapsen edun huomioiminen vanhempien mielestä

Vastaajilta kysyttiin, miten he ovat ottaneet lapsen edun huomioon tehdessään sopimusta lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta. Kaikki olivat ehdottomasti sitä mieltä, että he olivat ottaneet lapsen edun hyvin huomioon huoltopäätöstä tehdessään. Lap-

sen edun he käsittivät siten, että lapsen parasta tulee huomioida kaikissa asioissa. Vanhempien oli aika vaikeata määritellä lapsen etua. Keskustelujen kautta lapsen edun käsite selventyi tarkemmin.

Lapsen edun kannalta tärkeinä asioina pidettiin, että vanhemmat asuivat lähellä toisiinsa, jotta lasten oli helppo olla kummankin huoltajan luona. Lapset olivat jääneet kaikissa tapauksissa asumaan siten, että heidän ei ole tarvinnut vaihtaa päiväkotia tai koulua. Lasten ystäväpiiri säilyi entisellään. Perheissä, joissa ei tarvinnut perheen yhteisenä kotina käytettyä asuntoa myydä, lapset jäivät toisen vanhemman kanssa siihen asumaan. Lapsen kasvuympäristö säilyi entisellään ja muutos koettiin pienempänä. Useimmat vanhemmat pitivät yhtenä tärkeimpänä asiana, että lapsi pitää säännöllisesti yhteyttä kumpaakin vanhempaan ja on edelleen osa kummankin elämää. He eivät halunneet rajoittaa lasta tapaamasta toista vanhempaansa tai yhteydenpitoa toisen vanhemman kanssa. Osa vanhemmista halusi antaa lapselle kuvan, että he edelleen arvostavat toisiaan erosta huolimatta. Vanhemmat eivät halunneet antaa toisistaan kielteistä kuvaa, jotta lapset eivät kärsisi erotilanteesta, vaan voisivat jatkaa turvallista elämää erosta huolimatta. Riidat, jos niitä vanhempien kesken oli, pyrittiin käymään siten, että lapsi ei ollut läsnä. Valitettavasti tämä ei kaikkien vanhempien kohdalta onnistunut.

Vanhemmat olivat pyrkineet ottamaan lapsen edun huomioon huoltopäätöstään tehdessään. Vanhempien huoltopäätökseen olivat vaikuttaneet lapsen ja vanhemman välinen suhde. Toisinaan lapsella oli huomattavasti läheisempi suhde toiseen vanhempaan. Lapsen etu joissakin tapauksissa unohtui huoltopäätöstä tehdessä, koska vanhempien väliset pettymykset olivat etusijalla. Tilanteet ovat kuitenkin rauhoittuneet ajan myötä ja kaikissa tapauksissa tällä hetkellä ajatellaan lapsen etua.

7.2.1 Vanhempien henkilökohtaiset ominaisuudet

Vanhempien henkilökohtaisilla ominaisuuksilla koettiin olevan hieman merkitystä kahdessa tapauksessa, kun mietittiin lapsen etua. Lapsen oli helpompi olla vuorovaiikutussuhteessa isäänsä, joten oli luonnollista, että lapsi muutti isän kanssa. Toisessa tapauksessa lapsi oli kiintynyt kovasti äitiin ja vanhemmat ajattelivat lapsen edun

toteutuvan, kun lapsi jää äidin kanssa asumaan. Vanhemmat kokivat, että äiti pystyy täyttämään paremmin lapsen tarpeen saada hellyyttä ja kiintymystä.

Tuomioistuimen tekemässä päätöksessä lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta oli huoltajuus määrätty yksinhuoltona äidille. Lapsen etu oli otettu huomioon, koska isällä oli paha alkoholiongelma. Oli katsottu, että isä ei kykene turvaamaan tasapainoista kehitystä ja hyvinvointia. Isä oli ymmärtäväinen tuomioistuimen ratkaisuun ja hänellä oli tapaamisoikeus lapsiin sillä edellytyksellä, että hän ei ollut päihteiden vaikutuksen alaisena. Isä kertoikin hakevansa muutosta huoltajuuteen, jos pystyy raitistumaan. Lain mukainen tapaamisoikeus toteutui ja huoltajuuteen mahdollisuus, mikäli pystyy turvaamaan tulevaisuudessa lapsen kehityksen ja hyvinvoinnin.

Yhdessä tapauksessa murrosikäiset pojat asuivat isän luona, koska äiti oli tiennyt, että ei saa lapsiin riittävää auktoriteettia. Hän ei kykene turvaamaan tarpeellista säännönmukaisuutta lasten elämään, kuten esimerkiksi kotiintuloaikoja. Hän kertoi, että on lapsen edun mukaista, että lapsella on säännöt, joita noudatetaan. Äiti on muuten aktiivisesti lasten elämässä, mutta päävastuu kasvatuksesta on isällä. Lain mukaan lapsen itsenäistymistä ja kasvamista vastuullisuuteen sekä aikuisuuteen tulee tukea ja edistää. Äiti on osannut ottaa lapsen edun huomioon.

7.2.2 Taloudelliset tekijät

Taloudelliset asiat tulivat esille kolmessa huoltosopimuksessa. Kaikissa tapauksissa lapset olivat jääneet äidin luokse asumaan ja isät olivat halunneet tukea taloudellista enemmän. Äiti oli saanut laillista osuuttaan enemmän osituksessa auton, että hänen on helpompi kuljettaa lasta päivähoitossa ja harrastuksissa. Kahdessa muussa tapauksessa lapsilla oli kalliit harrastukset, joita elatusavulla ei olisi kyennyt jatkamaan. Lasten isät halusivat, että lapset saavat jatkaa heille tärkeätä ja mieluista harrastusta. Hyvään huoltoon kuuluu, turvata lapsille turvallinen ja virikkeitä antava kasvuympäristö, jonka näissä tapauksissa isät olivat lapsilleen halunneet.

7.2.3 Lapsen etu ei aina ensisijaisena

Vaikka lapsen etu oli otettu kaikkien mielestä hyvin huomioon, niin haastattelun yhteydessä tuli esille, että aina lapsen etua ei ole ajateltu ensimmäiseksi. Päälimmäisessä nä ovat olleet vanhempien väliset riidat erotilanteessa. Vanhemmat eivät aina itse edes tajua aiheuttavansa lapselle pahaa. Yhdessäkin tapauksessa, kun lapsi oli pyytänyt äidiltään nimeä poissaololappuun, niin äiti oli kiukuspäissään repinyt koko poissaololapun. Haukkunut lapsen isää ja käskenyt pyytää isältään nimeä poissaoloon. Vanhempien tunnepurkaukset ja pettymykset saattavat mennä lapsen edun edelle.

Yhdessä tapauksessa mielestäni kysymyksessä on jo perheväkivalta ja lapsen etu on unohtettu kokonaan. Äiti oli ilmoittanut lasten isälle, että ottaa lapset kyytiinsä ja ajaa junan alle, niin ei isä näe enää lapsiaan. Tässä heijastuu katkeruus päättyneeseen avioliittoon. Äiti sanoinikin, että hän halusi silloin lasten isälle mahdollisimman syyllisen olon kaikkeen. Tilanne on rauhoittunut nyt, kun erosta on kulunut kaksi vuotta. Tällä hetkellä vanhemmat pystyvät kommunikoimaan lasten asioista keskenään ja ajattelemaan lastensa parasta. Äiti oli laiminlyönyt huoltaja velvollisuutensa, koska hänen tulee turvata lain mukaan hyvä hoito ja kasvatus. Lapsen kehitystä tulee tukea ja lasta ei saa kohdella loukkaavasti.

Oli jonkun verran tilanteita, jossa vanhemmat eivät kyenneet kommunikoimaan keskenään, vaan lapsi oli siinä välissä kertomassa aina toiselle vanhemmalle. Vanhempien mielestä nämä eivät olleet lapsen edun vastaista, koska eivät kyenneet vaan keskenään olemaan väleissä. He eivät tahtomattaan huomanneet, että lapsi joutuu hoitamaan aikuisten asioita ja olemaan välikätenä, jotka eivät hänelle kuulu. Lapsen etu oli unohtunut.

7.3 Lapsen mielipiteen huomioonottaminen

Vastaajilta kysyttiin, miten he ovat ottaneet lapsen mielipiteen huomioon huoltopäätöstä tehdessään. Perheet, joissa oli ollut pieniä lapsia alle 8-vuotiaita, ei lasten mielipidettä ollut otettu huomioon. Lapsille oli kerrottu muuttuvasta tilanteesta perhees-

sä. Tärkeänä oli koettu, että lapsen kanssa keskusteltiin tulevista järjestelyistä ja siitä, miten heidän tuli asemansa muuttumaan. Lapset eivät vielä kyenneet muodostamaan omaa mielipidettä. Perheet, joissa oli sisaruksia, oli pienemmiltäkin kysytty heidän toivomustaan, haluavatko asua yhdessä sisarusten kanssa. Lasten toivomusta asua yhdessä sisarusten kanssa oli otettu huomioon. Kaikissa perheissä, joissa oli alle 8-vuotiaita sisaruksia, kummatkin lapset asuivat yhdessä toisen vanhemman luona. Muissa asioissa ei ole ollut tarvetta selvittää lapsen mielipidettä tai toivomusta.

Vanhempien lasten osalta heidän mielipiteillään ja toivomuksilla on ollut merkitystä. Vanhemmat ovat ottaneet ne huomioon mahdollisuuksien mukaan. Lapset ovat ilmaisseet mielipiteensä kumman vanhemman luona he haluavat asua, haluavatko tavata toista vanhempaansa milloin ja missä. Vanhemmat lapset ilmaisevat mielipiteensä useimmiten ilman, että heiltä sitä on tarvinnut erikseen kysyä. Lasten vanhemmat ovat kuitenkin kokeneet, että lapsille tulee avoimesti kertoa uudesta elämäntilanteesta.

Aiemmin kerrotussa tapauksessa, jossa tuomioistuimien oli tehnyt päätöksen lapsen asumisesta, niin lasta oli kuultu sosiaalitoimen toimesta kahdesti sekä lastenpsykiatrin lausunto oli lisäksi tuomioistuimen käytettävissä. Lapsi oli kertonut myös äidille mielipiteensä asiasta. Lapsen mielipiteellä oli ollut suuri merkitys, koska hän oli kokenut isänsä pelottavana ja väkivaltaisena päihteiden vaikutuksen alaisena. Hän oli kertonut pelkäävänsä mennä isän luokse. Lapsen edun mukaisesti mielipide huomioonottaen äidillä oli yksinhuolto.

Yhdessä perheessä, jossa on tällä hetkellä 13- ja 17-vuotiaat lapset, on lasten mielipidettä kuunneltu. Molemmat vanhemmat ovat keskustelleet sekä yhdessä ja erikseen lasten kanssa. Molemmat lapset ovat jääneet äidin luokse asumaan eron yhteydessä. Vanhemmat ovat keskenään sopineet lasten huollosta ja sopimusta ei ole vahvistettu sosiaalitoimessa. Heidän keskinäinen sopimus on toiminut moitteettomasti, mihin vaikuttaa lasten ikä ja heidän mielipiteittensä huomioonottaminen. Nyt reilun vuoden kuluttua erosta vanhempi lapsi haluaa muuttaa isän ja hänen uuden avopuolisonsa luokse. Äiti on kokenut tämän raskaasti sekä omasta mielestään että lasten isän mielestä. Hän ei kykene vaikuttamaan lapsen mielipiteeseen. Isä oli havainnut, että nyt äiti yrittää manipuloida nuorempaa lasta häntä vastaan, koska pelkää hänen muutta-

van isälle. Nuoremmalla lapsella on ollut isän mielestä eron jälkeen havaittavissa se, että hän haluaa miellyttää äitiä ja lapsen mielipide muodostuu sen mukaan. Lapsi ei halua pahoittaa äidin mieltä. Nuorempi lapsi kokee lojaliteettiristiriitaa. Äidin mielestä lapsia ei saa erottaa toisistaan. Lapset itse ovat sitä mieltä, että heille on hyväksi asua erikseen, koska tappelevat keskenään niin paljon. Heillä uudet asumisjärjestelyt tulevat voimaan kesäkuun alussa.

Vanhemmat kokivat lasten ollessa vanhempia, että lasten mielipiteet olivat yllättävän hyvin perusteltuja ja lapset pysyivät mielipiteessään. Jossain tapauksissa lapset antoivat mielipiteitä asioista, jotka eivät heitä henkilökohtaisesti koskenutkaan esimerkiksi äidin uusi miesystävä oli saanut palautetta, vaikka hän ei asunut äidin ja lapsen kanssa yhdessä. Pienemmät lapset taas saattoivat kertoa haluavansa tänään asua isän luona ja seuraavana päivänä äidin. Ongelmana kahdessa tapauksessa koettiin, kun toinen vanhemmista yritti vaikuttaa lapsen todelliseen mielipiteeseen. Lapselle ei ole annettu muodostaa itse mielipidettä. Lapselle annettiin toisesta vanhemmasta negatiivinen kuva ja toista vanhempaa moitittiin koko ajan. Lasta yritettiin estää tapaamasta toista vanhempaansa. Tilanne on kummassakin rauhoittunut, kun erosta on kulunut aikaa ja vanhemmat ovat käsitelleet eroprosessinsa.

Parhaiten lasten mielipide koettiin otetuksi huomioon tapauksissa, jossa vanhemmilla oli keskinäinen sopimus lasten huollosta ilman sosiaalitoimen tai tuomioistuimen päätöstä. Vanhemmat olivat lasten kanssa päässeet sopuratkaisuun asioista. Tämä kuvaa, että perheissä on molemmilla vanhemmilla suhteellisen hyvä käsitys toistensa vanhemmuutena olemisesta. Vanhemmat olivat kokeneet, että voivat luottaa toisiinsa ja yhteistyö on ollut helppoa. Lasten toiveet ja mielipiteet mukaan lukien huolto-
muodosta on tullut toimiva. Vanhempien keskinäisiä sopimuksia haastatelluista oli kolmella, joista kahdessa vanhemmat ovat mielestään osanneet käsitellä eron ja heidän yhteistyökykynsä on heidän kaikkien mielestä ollut hyvää.

7.4 Vanhempien käsitys lapsen edusta

Haastattelujen kautta tuli esille, että vanhempien käsitys lasten edusta on melko suppea. Vanhemmille tulisi avata enemmän lapsen edun käsitettä. Lapsen etu on johtava normi lapsilainsäädännössä mutta, laki ei kuitenkaan anna riittävää informaatiota, mitä kaikkea lapsen etu pitää sisällään. Vanhemmat eivät osaa ottaa tarpeeksi laajalti lapsen etua huomioon, koska eivät ymmärrä sen käsitettä. Vanhemmat osaavat ottaa huomioon hyvin yhden osa-alueen lapsen huollosta esimerkkinä hyvän hoidon, mutta huoltoon sisältyy monta muuta osa-aluetta ja kokonaisuuden hahmottaminen oli vanhemmille vaikeata.

Lapsen etu ja vanhemman etu olivat toisinaan ristiriidassa. Vanhempien välisissä riidoissa, toinen vanhempi yritti käyttää lasta aseenaan toista vanhempaa kohtaan. Lapsen edun arvioiminen oli vanhemmille hankalaa erotilanteessa.

Lapsen mielipiteen ja toivomuksen huomioonottaminen kuuluu osana lapsen etua. Haastatteluissa tuli esille, että vanhemmat kokivat ottaneensa lapsen mielipiteen huomioon. Lapsilta oli kysytty toivomuksia ja mielipidettä tulevista muutoksista. Laki ei anna oheistusta, miten lapsen kuuleminen tapahtuu. Lapsen mielipiteen selvittämisessä tulee ottaa huomioon, että siitä ei aiheudu haittaa lapselle ja hänen vanhempiensa väliselle suhteelle. Haastatteluissa tuli ilmi, että lapsen mielipiteeseen yritettiin vaikuttaa ja heikentää suhdetta toiseen vanhempaan. Lain merkitystä ei ymmärretty tai ei haluttu ottaa huomioon.

Vanhempien käsitys lapsen edusta on huomattavasti suppeampi kuin lainsäätäjän. Lapsen etu ei avaudu vanhemmille lain pohjalta kokonaisuutena ja selkeästi ymmärrettävänä asiana. Vanhemmat kokivat, että lapsen etu on tärkeä asia, mutta sen sisältö ei heille ollut avautunut. Lainsäätäjien tulisi ottaa huomioon käsitteen vaikeus ja tarkentaa sitä laissa. Vanhempien toimiminen lain edellyttämällä tavalla on hankalaa, koska he eivät ymmärrä lapsen edun käsitettä.

8 JOHTOPÄÄTÖKSET JA YHTEENVETO

Opinnäytetyön tavoitteena oli selvittää, onko vanhempien käsitys lapsen edusta ja mielipiteestä sama kuin lainsäätäjän. Tehdyn työn kautta voidaan nähdä, että vanhemmat kokevat ottavansa huomioon lapsen edun ja antavan lapsen mielipiteelle arvoa. Lapsen etu käsitteenä on vaikeasti ymmärrettävissä vanhemmille. Laki ei anna yksiselitteistä käsitettä lapsen edulle, joka vaikeuttaa vanhempien käsitteen muodostamista. Lapsen edun käsitettä tulisi avata vanhemmille paremmin. Haastattelujen kautta selvisi, että osittain vanhemmat toimivat lain edellyttämällä tavalla, kuitenkin oli tilanteita, joissa lapsen etu unohtui ja samalla laki. Vanhempien on vaikeata ymmärtää lapsen etua kokonaisuutena.

Vanhemmat ovat halunneet, että lapsen huolto toteutuu parhaalla mahdollisella tavalla. Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta tarkoituksena on turvata lapselle tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi. Hoidossa ja kasvatuksessa tulee ottaa huomioon lapsen ikä sekä erityistarpeet huomioon. Lapselle tulee turvata myönteiset ja läheiset välit vanhempiin.

Haastattelujen kautta voidaan todeta, että vanhemmat pitävät tärkeänä, että molemmat vanhemmat jatkavat lasten elämässä. On tärkeitä, että vanhemmuuden tarve säilyy erosta huolimatta. Toisinaan vanhemmat ovat saattaneet unohtaa lapsen edun, koska ovat riidelleet keskenään ihan muusta kuin lapseen liittyvistä asioista. Vanhemmat ovat olleet pettyneitä jätetyksi tulemisesta sekä omien unelmien romahtamisesta. Lapsen ei tulisi joutua ratkaisemaan vanhempiensa välisiä riitoja. Haastattelujen avulla voidaan havaita, että lapsen edun toteutuminen on parantunut, kun erosta on kulunut aikaa yli vuosi ja vanhemmat ovat pystyneet käsittelemään eron.

Lasten turvallisuuden tunteen säilyminen koettiin oleellisena, joka näkyi lapsen kodin säilymisenä ennallaan tai vähintään samalla alueella. Päivähoito ja koulu pysyivät samoina. Lapsi ei joutunut luopumaan tutusta kasvuympäristöön. Lasten arki pyrittiin jatkamaan mahdollisimman samanlaisena.

Lapsen edun kannalta on tärkeätä huomioida lapsen mielipide ja toivomus. Vanhemmat ovat avoimesti keskustelleet lasten kanssa uudesta elämäntilanteesta ja sen aiheuttamista muutoksista. Asiasta on keskusteltu siten, että lapsi ymmärtänyt asian. Lähinnä keskustelut olivat liittyneet lapsen asumiseen ja tapaamisoikeuteen. Vanhempien lasten mielipiteet on otettu mahdollisuuksien mukaan huomioon. Lapset ovat kyenneet perustelemaan mielipiteensä selvästi. Lapset ovat saaneet itse päättää, kumman vanhemman luona haluavat asua ja miten haluavat tavata toista vanhempansa.

Pienimmiltä lapsilta on kuultu toiveita, mutta heidän mielipiteillään ei ole ollut suurta painoarvoa. Lasten ikä ja kehitystaso huomioon ottaen tämä ei ollut mahdollista. Hyvänä voidaan pitää, että vanhemmat kysyivät pienimmiltä mielipidettä siitä, että haluavatko asua sisarusten kanssa samassa. Sisaruksia ei ollut erotettu ja lapsen etu sekä mielipide oli otettu huomioon.

Vanhemmat ovat hienovaraisesti osanneet selvittää lapsen mielipiteen lasta koskevis-
sa asioissa, vaikka aina lapsen mielipide ei ole saanut muotoutua itsenäisesti. Toisi-
naan toinen vanhemmista on saattanut johdatella lapsen mielipidettä. Lapsen tulee
pystyä ilmaisemaan mielipiteensä ilman manipulointia tai pakkoa. Vanhemmat ovat
saattaneet manipuloida lasta joko tahallisesti tai tahattomasti, joka ei ole enää lapsen
edun mukaista. Lapsi saattaa helposti myötäillä sen vanhemman käsityksiä, jonka
luona asuu.

Lapsille on kerrottu muuttuneesta elämäntilanteesta ja heidän mielipidettään asioista
on kysytty ja mahdollisuuksien mukaan noudatettu. Vanhemmat ovat ymmärtäneet
lapsen mielipiteen huomioonottamisen ja tärkeyden tehdessään huoltopäätöstä. Lap-
sen mielipiteeseen on yritetty vaikuttaa toisen vanhemman taholta, jolloin lapsi ei ole
saanut itsenäisesti muodostaa omaa mielipidettään. Näissä tapauksissa vanhemmat ei
ole toimineet lain edellyttämällä tavalla.

LÄHTEET

Aaltonen, A-K.2009. Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimissa. Helsinki: Edita Publishing Oy.

Asetus lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 28.6.1994/556.

Auvinen, M. 2002. Huoltoriita ja sosiaalitoimi. Teoksessa Litmala, M (toim.): Lapsen asema erossa. Helsinki 2002, 111–170.

Auvinen, M. 2006. Huoltoriidat tuomioistuimissa. Sosiaalitoimi selvittäjänä, sovittelijana, asiantuntijana. Suomalaisien lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 272. Helsinki, Gummerus Kirjapaino Oy.

Avoliittolaki 13.6.1929/234.

Avomaa, P. 2008. Eroajan ABC. Hämeenlinna: Minerva Kustannus Oy.

Gottberg, E.1997. Lapsen huolto, huoltoriidat ja pakkotäytäntöönpano. Turku: Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Yksityisoikeuden julkaisusarja A:93.

Gottberg, E. 2011. Perhesuhteet ja lainsäädäntö. Turku: Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja.

Helsingin HO 14.12.2010 3326. Tuomioistuimen toimivalta lapsen asumista ja tapaamisoikeutta koskevien vaatimusten osalta lapsen huostaanoton aikana. Viitattu 22.3.2012. <http://www.finlex.fi/>

Isyyslaki 5.9.1975/700.

Kangas, U. 2006. Perhe- ja perintöoikeuden alkeet. Helsinki: Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta.

KKO:2001:110. Lapsen huolto. Viitattu 28.3.2012. <http://www.finlex.fi/>

KKO 2003:7. Lapsen huolto ja tapaamisoikeus. Viitattu 28.3.2012. <http://www.finlex.fi/>

KKO:2004:76. Lapsen palauttaminen - Haagin sopimus. Viitattu 29.3.2012. <http://www.finlex.fi/>

Laki avopuolisoiden yhteistalouden purkamisesta 26/2011.

Laki Holhustoimesta 1.4.1999/442.

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361.

Laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta 16.8.1996/619.

Lastensuojelulaki 13.4.2007/417.

Litmala, M. 2002. Lakiopas avioeroon. Helsinki: WSOY lakitieto.

Litmala, M. 2002. Lapsen asema erossa. Juva: WSOY lakitieto.

Makkonen, M. 1997. Avio- ja avoero pähkinänkuoressa. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.

Mannerheimin lastensuojeluliiton www-sivut. Viitattu 2.4.2012.

http://www.mll.fi/ml/lasten_oikeudet/yleissopimus/

Oikeudenkäymiskaari 1.1.1734/4.

Rovaniemen HO 27.6.2002 380. Yhteishuoltajuus, Tietojensaantioikeus. Viitattu 22.3.2012. <http://www.finlex.fi/>

Tilastokeskus, 2007. Suomalainen lapsi 2007. Helsinki: Edita Prima Oy.

Sosiaaliportin www-sivut. Viitattu 16.2.2012.

<http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelunkasikirja/tyoprosessi/erityiskysymykset/erotilanne/lapsenhuolto/>

Stakesin www-sivut. Viitattu 19.1.2012.

<http://www.stakes.fi/FI/Tilastot/Aiheittain/Lapsuusjaperhe/lapsenelatusjahuolto.htm>

Suomen perustuslaki 11.6.1999/731.

Suplin www-sivut. Viitattu 20.4.2012.

<http://www.supli.fi/uusperheasiaa/lakiasiat/14-lapsen-etu-lainsaadaennaessae.html>

Tilastokeskuksen www-sivut. Viitattu 20.3.2012.

http://www.stat.fi/til/ssaaty/2010/ssaaty_2010_2011-05-06_tie_001_fi.html

Unicefin www-sivut. Viitattu 20.4.2012

<http://www.unicef.fi/mika-on-lapsen-oikeuksien-sopimus>

Unicefin www-sivut. Viitattu 20.4.2012.

http://www.unicef.fi/files/unicef/pdf/Lasten_oik_sopimus.pdf

Vaasan HAO 8.11.2001 01/0591/1. Alaikäisen passi - Huoltajan suostumus - Passin epäminen - Tilapäinen oleskelu. Viitattu 22.3.2012. <http://www.finlex.fi/>

Valjakka, E. 2002. Lapsen huolto, asuminen ja tapaamisoikeus. Teoksessa Litmala, M (toim.): Lapsen asema erossa. Helsinki 2002, 35 -109.

LIITE 1

TEEMAHAASTATTELURUNKO

Asuitteko avo- vai avioliitossa?

Montako lasta teillä on?

Lasten sukupuoli?

Minkä ikäisiä lapsia teillä on?

Kummanko vanhemman luona lapsi/lapset asuvat?

Millainen huoltosopimus teillä on?

Miten olette ottaneet lapsen edun huomioon huoltosopimusta tehdessänne?

Mitkä asiat ovat mielestänne tärkeitä lapsen edun kannalta?

Millainen merkitys henkilökohtaisilla ominaisuuksilla mielestäsi on?

Onko taloudellisilla asioilla ollut merkitystä lapsen edun kannalta?

Miten olette ottaneet lapsen mielipiteet ja toivomukset huomioon huoltopäätöstä tehdessä?

Millainen vaikutus alle 10-vuotiaan mielipiteellä on ollut päätöksessä?
Entä yli 10-vuotiaan mielipiteellä?

Oletteko kertoneet lapsille muuttuneesta tilanteesta?

Oletteko koettaneet vaikuttaa lapsen mielipiteeseen?